

บทที่ 4

หมู่บ้านเตรียมประกวด :

กรณีศึกษาน้ำป่าแห้ง หมู่ 3 ต.ทุ่งฮั่ว อ.วังเหนือ จ.ลำปาง

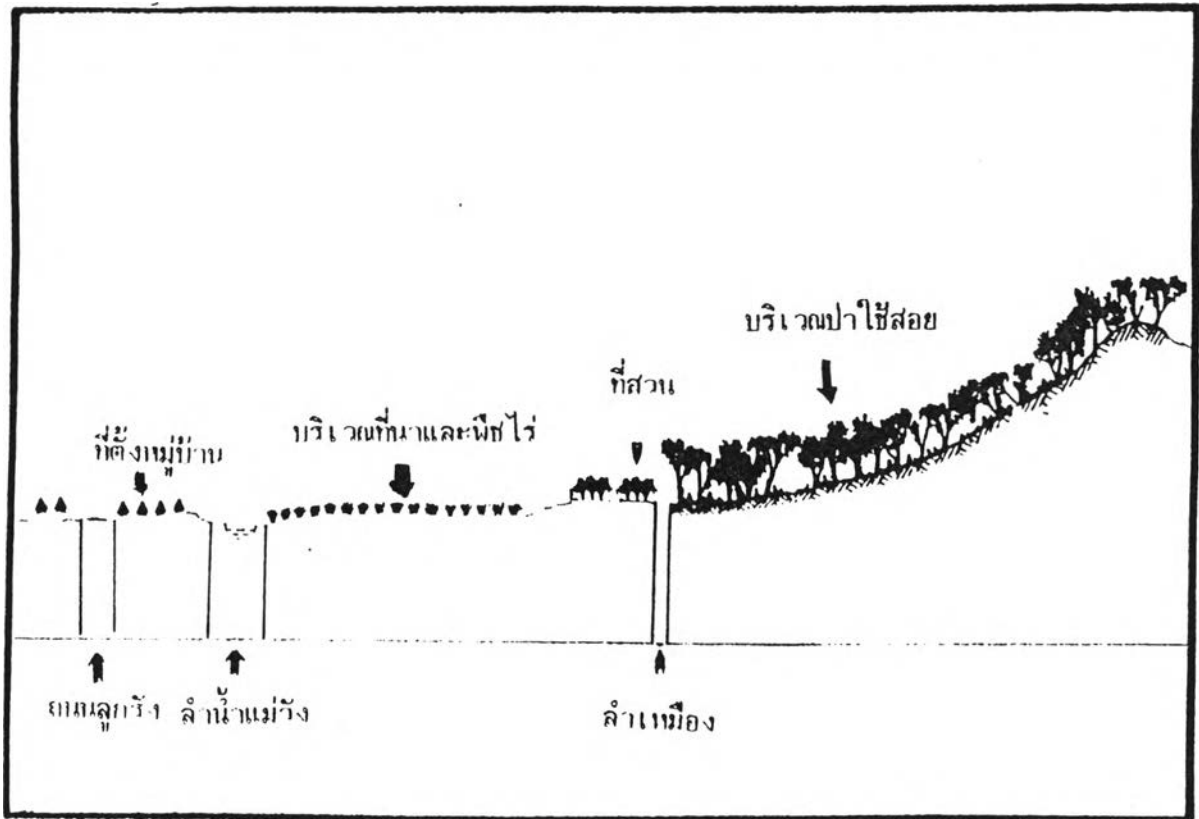
1. การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและการสร้างบ้านแปงเรือน

บ้านป่าแห้งตั้งบ้านเรือนเมื่อแรกราว 100 ปีมาแล้ว พระยารอดผู้ซึ่งนำเอาครอบครัวญาติพี่น้องมาตั้งหลักปักฐานที่นี้ได้เลือกเอาบริเวณใกล้ลำน้ำวัง ซึ่งเป็นที่ราบอยู่ระหว่างทิวเขาสองแนวทอดยาวมาจากทางทิศเหนือ ที่บริเวณบ้านป่าแห้งมีต้นแมกแห้งขึ้นอยู่มากมายชาวบ้านจึงเรียกว่า "บ้านป่าแห้ง" จนกระทั่งทุกวันนี้

บ้านป่าแห้งเป็นตัวแทนการเลือกทำเลตั้งหมู่บ้านในสายตาชาวบ้านได้ดี แสดงให้เห็นถึงการเลือกที่ใกล้แหล่งน้ำคือแม่น้ำวัง และมีระบบการผลิตที่ประกอบด้วยที่นา ที่ไร่ ที่เลี้ยงสัตว์ และที่ป่าซึ่งชนบทอยู่ทั้งสองข้างหมู่บ้านซึ่งชาวบ้านอาศัยเป็นแหล่งพึ่งพิงใช้สอยทั้งเป็นแหล่งอาหาร เช่น เห็ด รังมดแดง สัตว์ป่า ฯลฯ (ดูรูปแสดงการตั้งหมู่บ้านป่าแห้ง)

ในเขตตำบลทุ่งฮั่วนี้ ชาวบ้านได้อาศัยลำน้ำแม่วังซึ่งไหลอยู่ระหว่างทิวเขา 2 ลูกนี้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ตลอดแนวของลำน้ำ แต่เดิมมีบ้านเรือนซึ่งกระจัดกระจายอยู่ตามริมลำธารซึ่งไหลลงมาจากทิวเขาทั้ง 2 ด้านตัดกับลำน้ำแม่วังอีกหลายแห่ง ซึ่งในแผนที่เก่าของทางอำเภอยังปรากฏว่ามีรายชื่อลำธารและชื่อบ้านซึ่งเป็นชื่อเดียวกัน เดิมนั้นการตั้งบ้านเรือนตามริมห้วยน้อยใหญ่เหล่านี้จะไม่มีแล้ว เมื่อมีถนนตัดผ่านบ้านเรือนต่าง ๆ ก็ย้ายมาตั้งเรียงรายตามถนน

เมื่อปี 2526 ได้มีการย้ายหมู่บ้าน 2 แห่งตามมตินิยมเรื่องการตั้งบ้านเรือนซึ่งแต่เดิมอยู่ริมฝั่งแม่น้ำวัง เดิมนั้นย้ายมารวมกับบ้านห้วยกั๊กหมู่ที่ 8 และชื่อบ้านหลาย ๆ บ้านก็หายไปเพราะว่าเมื่อมีการรวมเอาเข้าเป็นหมู่บ้านเล็กบ้านห้วยต่าง ๆ ก็ถูกรวมเข้าไว้ด้วยกัน ก็ต้องมีชื่อเรียกเป็นบ้านเดียว แต่การเรียกเป็นหมู่ที่ 1 หรือ 2 เช่นนี้ก็จะเป็นที่คิดของทางราชการเท่านั้น และดูเหมือนจะมีอีกหลายหมู่บ้านที่ยังคงเรียกชื่อบ้านของตนเอง แม้จะถูกจัดการปกครองให้เป็นหมู่เดียวกัน แต่ก็ยังใช้ชื่อบ้านเดิม เช่น หมู่ที่ 5 มีบ้านป่าม่ง บ้านวังมะ บ้านแม่เดียบ ซึ่งแต่ละบ้านอยู่ห่างกัน 1-2 กิโลเมตรหรือหมู่ที่ 11 ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งพิเศษขึ้นมาคือ เป็นหมู่บ้านชาวเขา ก็มีอยู่ 2 บ้าน คือบ้านแม่ล้านซึ่งเป็นชาวเขาเผ่าเย้า อีกแห่งหนึ่งคือ บ้านป่าคาของชาวจีนฮ่อ บ้าน 2

ภาพแสดงการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของบ้านป่าแห่ง

ห่างกันถึง 4 กิโลเมตร แต่ก็ถือว่าเป็นหมู่บ้านเดียวกันตามเขตการปกครองของทางราชการ

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า อาณาเขตของ "บ้าน" หรือหมู่บ้านในสายตาของชาวบ้าน กับอาณาเขตหมู่บ้านในสายตาของรัฐไม่เหมือนกัน หลักฐานที่สามารถช่วยยืนยันได้อีกประการหนึ่งก็คือ กลุ่มฌานิกิจ (ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดในส่วนถัดไป) ที่ชาวบ้านจัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือกัน จะพบได้ว่าปัจจุบันอยู่ในอาณาเขตคนละหมู่บ้าน ซึ่งแต่เดิมเป็นคนในบ้านเดียวกันแต่ได้ถูกแบ่งออกเป็นคนละหมู่บ้านตามเขตการปกครองของทางราชการ

มีคำว่า "ป๊อก" ซึ่งชาวบ้านที่ผู้ใช้เรียกกลุ่มบ้านที่ตั้งอยู่ห่างกัน ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายเดียวกับ "คุ่ม" ของทางอีสานและทางภาคกลาง คำว่า "ป๊อก" นี้ เดิมทีเห็นจะใช้เรียกกลุ่มบ้านใน "บ้าน" เดียวกัน แต่ตั้งอยู่ห่างกันออกไปอาจจะเป็นเพราะการขยายบ้านเรือนออกไป แต่ไม่สามารถขยายให้ติดเป็นผืนเดียวกันได้ เพราะพื้นที่ไม่เหมาะสมลุ่มไปก็เลยต้องหาที่ดอน ซึ่งอยู่ห่างออกไปจึงทำให้เกิด "ป๊อก" ขึ้น อีกลักษณะหนึ่งก็คือ มีการย้ายถิ่นเข้ามาใหม่ซึ่งมักจะนิยมไปตั้งบ้านเรือนใกล้เคียงกัน อาจจะรวมกันด้วยระบบเครือญาติ หรือว่าถิ่นฐานที่มาด้วยกัน ดังจะพบที่บ้านผาบะตะโกเอน ตำบลผาบะตะโกเอน อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีคนมาจากกาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด ฯลฯ จนเกิดชื่อ "คุ่มกาฬสินธุ์" "คุ่มบุรีรัมย์" ขึ้น

ส่วนตัวอย่าง คุ่มที่รวมกันด้วยระบบเครือญาติแบบ "คุ่มขุนแผน" ที่ชัดเจนก็เห็นจะได้แก่ที่บ้านป่าแพ่งแห่งนี้ ซึ่งมีป๊อกบ้านตอนที่คนส่วนใหญ่แทบจะรื้อรื้อมสกุลเดียวกันทั้งหมด ส่วนป๊อกบ้านใต้ก็เป็นลูกหลานพระยารอด ซึ่งมีนามสกุลแรงแทบทั้งสิ้น หลักฐานที่แสดงว่า "ป๊อก" เป็นกลุ่มบ้านที่มีความเป็นเครือญาติเดียวกันกำกับอยู่ด้วยก็คือ ป๊อก 2 ป๊อกของบ้านป่าแพ่งแต่ละป๊อกจะมีศาลผีเรือน และศาลผีอารักษ์แยกต่างหากจากกัน ดังนั้น "ป๊อก" หรือ "คุ่ม" ของชาวบ้านจึงมีไข่แบ่งกัน โดยอาศัยถนนซอยภายในหมู่บ้านเหมือนที่ทางราชการเข้าไปจัดทำ

นอกจากนี้ สุวิชัยยังได้ค้นหาวิธีอธิบายความเชื่อของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ในหมู่บ้านป่าแพ่งซึ่งเป็นกรณีศึกษาหนึ่ง สุวิชัยพบว่าชาวบ้านยังคงใช้ตำราพรหมชาติเป็นแบบแผนการสร้างบ้านแปงเรือน โดยในหมู่บ้านแห่งนี้มีผู้ที่มีตำราพรหมชาติมีอยู่ด้วยกันถึง 5 ท่าน และเป็นสำนวนต่าง ๆ กัน สำนวนแรกเป็นภาษาคำเมืองซึ่งผู้เป็นเจ้าของเป็นครูมีอายุ 70 ปีกว่าแล้ว ท่านเล่าให้ฟังว่าได้มาจากพ่อได้ถ่ายทอดมาให้และได้จดบันทึกเป็นภาษาคำเมืองลงบนสมุดคำ ปัจจุบันท่านได้แปลเป็นภาษาไทย

เห็นเอาไว้เพื่อให้ลูกสาวได้เก็บเอาไว้ใช้ ตำราสำนวนที่ 2 ใช้ชื่อตำราพรหมชาติมีจำนวน 3 เล่ม พิมพ์ที่โรงพิมพ์พานิชย์ศุภผล 1126, ถนนสามเฟื้องเหนือ กรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. 2468 ราคาระบุเอาไว้เล่มละ 1 บาท 50 สตางค์ เจ้าของเคยเป็นผู้ใหญ่บ้านปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว โดยที่ตำราถูกทิ้งเอาไปเฉย ๆ แต่ก็ยังมีชาวบ้านที่เป็นญาติพี่น้องมาขอเปิดให้เสมอ เมื่อมีงานพิธีเพื่อขอลูกขี้ยาม อีกสำนวนหนึ่งเป็นของพ่อเทพาน (คนที่เคยบวชเรียนมาแล้ว ชาวบ้านจะเรียกว่า "หนาน") ซึ่งเป็นสำนวนปัจจุบันกว่า เช่นเดียวกับสำนวนของพ่อจันตา ตามวงษ์ ซึ่งเคยเป็นกำนันและผู้ใหญ่บ้าน สุดท้ายเป็นสำนวนของพ่อเทพานตา แรงทน ซึ่งเป็นลูกหลานของพระยารอดผู้ย้ายมาตั้งหมู่บ้านครั้งแรก ๆ สำนวนนี้จัดบันทึกด้วยลายมือเอาไว้อย่างง่าย ๆ ลงบนกระดาษขี้กิ้งเก่า ๆ

การใช้ตำราพรหมชาติที่เกี่ยวกับการสร้างบ้านแปงเรือนส่วนใหญ่จะปรากฏแต่ในเรื่องความเชื่อที่เกี่ยวกับเดือนปลูกเรือน การชุมหลุมยกเสาเอกเสาดอกซึ่งต้องเครื่องบัตรนลิวชานพระยานาค ซึ่งจากกรณีศึกษาที่พบว่าชาวบ้าน มีวิธีการบูชาทำวทั้งสี่ข้างบ้านจะทำเครื่องเช่นใส่ "สะตวง" คือกระทงทำด้วยกาบกล้วย เครื่องเช่นที่นิยมใช้กันก็คล้าย ๆ กับเครื่องบัตรนลิวในการบูชาพระยานาค อันได้แก่ ข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน หมากพลู เมี่ยง ฯลฯ เครื่องเช่นที่เตรียมนี้ชาวบ้านเขาใช้กัน 6 ชุด สำหรับเทวดาทั้ง 4 พระอินทร์ และอีกชุดหนึ่งสำหรับนางธรมี เทวดาผู้รักษาแผ่นดิน สะตวงหรือกระทงหยวกกล้วยนี้จะถูกนำไปวางเอาไว้บนแท่นไม้ซึ่งตั้งอยู่ตามมุมทั้งสี่ทิศและตรงกลางด้วย เครื่องเช่นที่วางอยู่ตรงกลางนี้ใช้บูชาพระอินทร์ โดยมีสัญลักษณ์แสดงภูมิจักรวาลปักอยู่ ซึ่งจากกรณีศึกษาที่พบว่าชาวบ้านใช้กระดาษสีขาวมาตัดเป็นรูปเทวดา ส่วนสะตวงสำหรับทำวทั้งสี่จะใช้ธงเล็ก ๆ สีขาวปักอยู่ทุกสะตวง

ความเชื่อเรื่องอื่น ๆ เช่น การดูตาเสา การเลือกไม้มงคล-อัปมงคล จากการศึกษาสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่า เรื่องเหล่านี้ไม่ได้นิยมกระทำกันอีกแล้ว เพราะความจำกัดในเรื่องการทำไม้ นอกจากนี้ วัสดุก่อสร้างก็ทันสมัยใช้ปูนซีเมนต์กันมากยิ่งขึ้น จากการศึกษาบ้านเรือนในหมู่บ้านป่าแห่งนี้จะเห็นได้ว่าบ้านเรือนที่สร้างขึ้นในระยะหลัง ๆ โดยเฉพาะคนที่ได้เงินมาจากการไปทำงานซาอูฯ มักจะนิยมสร้างเป็น 2 ชั้นเสมอ โดยชั้นล่างจะเป็นที่วางโทรทัศน์ สเตอริโอ ตู้เย็น หรือบางบ้านก็มีวิดีโอ เพื่อเอาไว้นั่งดูกันในครอบครัวหรือรับแขก

แต่อย่างไรก็ดี จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมหลักที่เกี่ยวข้องกับการสร้างบ้านแปงเรือนยังปรากฏให้เราเห็นอยู่

ลักษณะบ้านเรือนอีกอย่างหนึ่งของการสร้างบ้านแปงเรือนที่ยังปรากฏให้เห็นอยู่ก็คือ จะไม่นิยมกันห้อง คำว่า บ้าน 3 ห้อง 5 ห้องนี้เป็นการเรียกตามห้องของระหว่างเสา เรือนดังเช่นในรูปบ้านหลังใหม่ 3 ห้อง โดยดูจากเสาเรือน แต่บ้านจะไม่นิยมกันห้องเหมือนบ้านสมัยใหม่ ที่มีกั้นนิยมนำห้องนอนหลาย ๆ ห้องเพื่อแยกกัน แต่บ้านของคนไทยสมัยโบราณ เขามักนิยมนอนรวมกัน จะแยกกันก็โดยการกางมุ้งหลาย ๆ หลัง แล้วมักจะกางมุ้งกึ่งเอาไว้อย่างนี้หรือเพียงแต่ตลบต้นมุ้งขึ้นไว้บนหลังคา ฝาแทนกับหมอนก็เอาไว้มุ้งอย่างนั้น เมื่อคราวประกวดหมู่บ้านชาวบ้านมักจะถูกต่อว่าจากเจ้าหน้าที่อยู่เสมอว่า ไม่มีระเบียบวินัย ไม่รู้จักเก็บที่หลับที่นอนหมอนมุ้ง ให้เป็นที่เป็นที่ทาง

ในหมู่บ้านซึ่งเป็นกรณีศึกษาพบว่า ความเชื่อสำคัญยังปรากฏให้เห็นอยู่ก็คือความเชื่อเรื่องทิศกับตั้งหมู่บ้าน และก็ได้เปลี่ยนไปในบางเรื่องเช่นกัน เรื่องแรกก็คือตัวบ้านกับทิศ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าตัวบ้านจะต้องตั้งตามตะวัน ส่วนหน้าบ้านจะต้องหันไปทางทิศใต้ การจะดูว่าบ้านหันหน้าไปทางทิศไหนก็ให้ดูว่าบันไดบ้านพาตไปทางใดหน้าบ้านก็คือด้านนั้น

ในบ้านป่าแห่งนี้มีบ้านเรือนหลายหลังที่สร้างมาก่อนที่จะมีถนนตัดผ่านดังเช่นบ้านของแม่หลวงเบิ่ง แรงทณ ตัวบ้านยังแสดงให้เห็นว่าหันหน้าไปทางทิศใต้มีประตูซึ่งตั้งขึ้นไม่ใช่แล้วอยู่ทางด้านทิศใต้ โดยเจ้าของบ้านทำประตูใหม่ทางด้านทิศตะวันออกซึ่งติดกับถนน ถนนแยกซอยตามโครงการพัฒนาต่าง ๆ ของทางราชการที่เข้าไปชักชวนให้ชาวบ้านช่วยกันทำ ซึ่งอาศัยเอาความเป็นระเบียบเรียบร้อยและการวางผังหมู่บ้านเหมือนกับบ้านจัดสรร ก็ยังแสดงให้เห็นว่าร่องรอยความเชื่อเรื่องทิศกับการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้าน อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึง "โลก" ของชาวบ้านที่ขัดกับโลกของทางราชการประการหนึ่ง

3. อาหารการกิน

เมื่อแรกที่เดินทางมายังหมู่บ้านแห่งนี้ พบว่าแทบทุกคนรู้เรื่องมีฉางข้าว ดังเช่นในหมู่บ้านแถบอีสาน ที่เอาไว้เก็บข้าวเปลือกก่อนที่จะขาย แต่แปลกใจว่าทำไมเขาจึงสร้างกันใหญ่โตนัก บางทีเขาแปลงกันใหญ่กว่าบ้านเรือนเจ้าของบ้านเสียอีก สอบถามกับคนเฒ่าคนแก่ได้ความว่าเขาสร้างเอาไว้มีเพียงแต่เก็บข้าวเปลือกเท่านั้น ยังมีพวกหอม กระเทียม พริก พริก ข้าวโบท ฯลฯ เมื่อขึ้นไปดูเขาจะทำห้องเก็บของเอาไว้หลาย ๆ ห้อง ห้องหนึ่งก็เก็บอย่างหนึ่ง ฉางที่เราเห็นกันจึงไม่ใช่เป็นแค่เก็บข้าวเปลือกหรือพันธุ์พืชเท่านั้น แต่เป็นเหมือนกับตู้เย็นขนาดใหญ่ที่เก็บอาหารเอาไว้บริโภคทั้งปีเลยทีเดียว และข้าวเปลือกซึ่งเป็นข้าวเหนียวที่ว่านี้ไม่มีบ้านใดขายกัน แต่จะกานาเพื่อเอาข้าวไว้กินเท่านั้น

เขามิคิดที่ว่าปีใดถ้ามีข้าวเต็มฉางก็ไม่ต้องกลัวอด ในยุคที่ถนนหนทางติดต่อกับเมืองได้สะดวกเช่นนี้ ได้ทำให้ฉางบางแห่งว่างเปล่าลงไปบ้าง เพราะมีร้านขายของและร้านชำเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ปัจจุบันมีอยู่จำนวน 5 ร้าน

นอกจากนี้ยังมีตลาดสดของหมู่บ้านที่มีชาวบ้านเอาของมาขายกันเองทุก ๆ เข้า ตลาดสดตั้งอยู่ริมในบริเวณวัด เดิมเป็นศาลาพักร้อนของวัด ทางชาวบ้านขออาศัยขายของกันตั้งแต่ปี 2528 โดยให้ค่าบำรุงแก่วัดรายละ 1 บาท เพื่อเป็นน้ำมันตะเกียงจุดไฟแก่พระเณร (หมู่บ้านนี้มีไฟฟ้าใช้ในปี 2531) จำนวนร้านที่ขายมีอยู่ราว 10 ร้าน ของที่ขายกันเป็นประจำคือ ร้านขายเนื้อหมู ขายผัก เช่น กระหล่ำปลี พริก มะเขือ ฯลฯ บางรายก็ขายขนมที่มีอยู่ประจำก็คือ ข้าวหลาม ข้าวเหนียวสังขยา ขนมรังผึ้ง เป็นต้น

บรรยากาศของการค้าขายนี้ ดูจะเป็นการเอาของกินมาแลกกันมากกว่าจะเป็นการค้าเพื่อหวังกำไร เพราะสินค้าต่าง ๆ ที่นำมาวางขายนั้น แต่ละร้านจะมีจำนวนเล็กน้อย เช่น กระหล่ำปลี 4 - 5 หัว พริกก็เก็บจากสวนมาขายกำละ 1 บาท เพียง 10 มัดเท่านั้น ร้านปลาทุกมีเพียง 6 - 7 เซ่ง ฯลฯ เมื่อสอบถามว่าขายได้กำไรกันวันละเท่าใด เขาบอกว่าได้เพียง 10 - 20 บาท เท่านั้น ขายได้เงินก็เอามาซื้อเนื้อหมู ผัก ฯลฯ เอากลับไปทำกับข้าวที่บ้าน นอกจากนี้ ยังพบว่าที่ตลาดหมู่บ้านได้เป็นวงเสาวนาของหมู่บ้าน จากการสังเกตผู้ที่มาทั้งซื้อและขายยังไม่เห็นรายได้ที่มาซื้อของที่ต้องการแล้วกลับทันที แต่จะมานุดคุ้ยเห็นที่บ้าน โฉนบ้านนั้นตามประสาชาวบ้านกันก่อนเสมอ

ตลาดแห่งนี้มีกิจกรรมประจำอย่างหนึ่งที่เขาเรียกกันว่า "เล่นแฮร์" ซึ่งมีอยู่ 2 ลักษณะคือ หวยเลขท้าย 3 ตัว ซึ่งมี "คนโหย" รายใหญ่ 2 ราย ที่ล้วนแต่เป็นเมียครูที่โรงเรียนทั้งนั้น อีกลักษณะหนึ่งที่คุ้นเคยกันมากที่สุดคือ เจ้ามือจะซื้อสิ่งของ เช่น ผ้าถุง ผ้าเช็ดตัว เสื้อกันหนาว ฯลฯ แล้วมาขายเบอร์ราคาแต่ละเบอร์จะอยู่ระหว่าง 2 - 3 บาท ซึ่งจะขึ้นอยู่กับราคาของ เจ้ามือนี้ส่วนใหญ่เป็นแม่ค้าที่มานั่งขายของทั้งคืน ตลาดสดที่จริงจังคึกคักมากในระยะก่อนหวยออกสักวันสองวัน เพราะเขานิยมซื้อกันใกล้ ๆ วันหวยออกและช่วงหลังหวยออกเขาก็มาดูกันว่าใครจะเป็นคนได้ของไป หรือว่าถูกแฮร์ 3 ตัวกันบ้าง

นอกจากนี้ ยังมีพ่อค้าเร่ซึ่งก็เป็นคนในหมู่บ้านใกล้เคียงจะขับรถมอเตอร์ไซด์โดยเอาเนื้อหมูบ้าง เนื้อวัวบ้าง ไล่ล้างไม้เอาวางไว้ท้ายรถขับขายตามหมู่บ้านต่าง ๆ ยักได้ขึ้นเสียงเปาเขาควายตั้งปุ่น ๆ ก็ออกมาคอยซื้อเนื้อได้ บางครั้งก็มีชาวบ้านที่ล่าเนื้อ กวาง หมูป่า ฯลฯ ในบริเวณป่าแถบนั้นเอาลงมาเร่ขาย แต่ก็ดูเหมือนเขาจะรู้ว่าคน

ที่จะกินเนื้อสัตว์เหล่านี้ได้ก็คือ พวกครูและเจ้าหน้าที่ที่ลงไปทำงานในระดับหมู่บ้านเท่านั้น ดังนั้นเมื่อเขาได้สัตว์เหล่านี้ก็จะเดินมาขายให้กับคนเหล่านี้เท่านั้น

นอกจากตลาดสดที่หมู่บ้านแล้ว เติ๋ยวี่ยังมีตลาดนัดที่ข้างที่ว่าการอำเภอทุกวันพุธ ซึ่งที่นั่นมีของขายมาก ทั้งของกินและของใช้ทุกชนิด โดยมีพ่อค้าเร่ที่เขามืออาชีพขายของตามตลาดนัดโดยตรงจากลำปาง เชียงใหม่ เชียงราย ฯลฯ เขามีของใช้ทุกชนิดมาขาย เจ้าหน้าที่ทางอำเภอเขาประเมินว่าตลาดนัดแต่ละครั้งเงินสะพัดเป็นแสนบาทก็เดี๋ยวนอกจากของใช้ก็ยังมีของกินซึ่งมีทั้งขายโดยพ่อค้าเร่อาชีพและของที่ชาวบ้านเอามาขายกัน เมื่อถึงวันหยุดตั้งแต่เช้าจะมารถสองแถววิ่งรับส่งมากที่ขากว่าปกติ รถมอเตอร์ไซด์และรถปิคอัพส่วนตัวของชาวบ้านจะแล่นผ่านตลอดทั้งวัน

แหล่งหากับข้าวที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของชาวบ้านก็คือ "ป่าแพะ" ซึ่งหมายถึงป่าละเมาะข้างหมู่บ้าน ดังที่กล่าวในบทที่เกี่ยวกับสถานการณ์ประเทศว่า หมู่บ้านนี้มีข้าวขาดอยู่ทั้ง 2 แถบ ชาวบ้านก็ได้อาศัยป่าของเขาเป็นที่หาหน่อไม้ เห่าเห็ด ไข่มด สัตว์เล็ก ๆ เช่น นก หนู งู ฯลฯ แต่เดี๋ยวนั้นบริเวณป่าที่บ้านป่าแพะมีรถของโรงเรียนไปหาเข้าตัดไม้จะทำให้มีเสียงรบกวนจากชาวบ้านมากกว่าอีกหน่อจะไปหาวิ่งมดแดง เห่าหน่อไม้กินไม้ได้อีกแล้วและเป็นที่น่าสังเกตว่า ตลาดที่บ้านป่าแพะและบริเวณหมู่บ้านใกล้เคียงจะเกิดขึ้นในระยะ 4 - 5 ปีที่ผ่านมาทั้งสิ้น เหตุผลประการหนึ่งน่าจะมาจากแหล่งขังอาหารที่อยู่รอบ ๆ หมู่บ้านลดลงไปเพราะความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

วิธีการปรุงและการกินอาหารของชาวบ้าน อาหารที่ชาวบ้านเขาปรุงกันนั้นดูจะสอดคล้องกับความนิยมบริโภคข้าวเหนียวหรือ "ข้าวเหนียว" การนึ่งข้าวดูเหมือนจะเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่มีไว้ว่าจะทำได้ยากเกินกว่าจะกินกันทุก ๆ คน แต่ก่อนลูกสาวใครที่นึ่งข้าวได้ดีก็จะเป็นผู้หญิงที่ทำให้ครอบครัวมีหน้ามีตาต่าง เช่น สุภาภิตที่ว่า

"ลูกนึ่งข้าวเหนียวเหมือนนึ่ง ลูกนึ่งอีกคนหนึ่งถากไม้เหมือนหมาเลีย"

เหตุที่กล่าวไว้กับข้าวซึ่งชาวบ้านเขาปรุงกันนั้นเหมาะที่จะกินกับข้าวเหนียวก็คือ จะต้องเป็นอาหารที่ไม่เหนียวมากเหมือนต้นขมิ้น หรือมีน้ำแกงขลุกขลิก อาหารขอดีนั้นก็คือ ลาบ ลู๋ เต๋อง โนงหมูหรือควายที่มากทอดหรือปิ้ง ทางแถบเหนือยังมีอาหารพิเศษสุดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ไช้เมงมด ดังที่ ขามัดติของฝากชิ้นเยี่ยมที่จะทำให้คนรับฟังพอใจ เป็นอย่างยิ่งก็คือ

"น้ำผึ้ง ไช้เมงมด เงินสด งาช้าง"

ไข่มดนี่ก็คือ ไข่ “แมงมัน” ซึ่งเป็นแมงประเภทเดียวกับมดอาศัยอยู่ใต้ดินจะวางไข่ในช่วงที่หนาว ไข่จะอร่อยก็ในช่วงเดือนมกราคม - กุมภาพันธ์ เราจะเอามาทักเป็นแจ่วจิ้มกินกับข้าวเหนียวร้อน กล่าวกันว่าเป็นอาหารที่วิเศษที่สุด ในช่วงที่เดินทางกลับมา ชาวบ้านยังชวนเอาไปให้ลูกชายซึ่งมาเรียนหนังสืออยู่ในกรุงเทพฯ มันแสดงให้เห็นว่าเป็นของมีค่ามากจริง ๆ

เรื่องวิธีการกินอาหาร คงจะเป็นเรื่องสามัญที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า ชาวเหนือนิยมใช้ขันโตกและใช้มือ เขาไม่นิยมใช้ช้อนกิน เวลากินข้าวด้วยกันกับชาวบ้านสังเกตดูว่าแม้แต่แกงที่มีน้ำแกงมาก เขาจะไม่ตักกินแต่จะเอาข้าวเหนียวไปจิ้มและตรงนี้ก็ได้อธิบายอย่างหนึ่งว่า วัฒนธรรมที่ชอบใช้ช้อนตักกินจะไม่เหมาะสมกับการกินแบบนี้ เป็นอย่างยิ่ง เพราะการใช้ช้อนตักกับข้าวสักคนละคำสองคำก็แทบหมดถ้วยแล้ว แต่ชาวบ้านเขามีกับข้าวเพียงถ้วยเดียวเขาสามารถจิ้มกินกันได้ทั้งครอบครัว ดังจะเห็นได้ว่า แม้จะมีวิชาสุxonามย์ที่สอนกันในโรงเรียนหรือการแนะนำโดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่เขาไปรณรงค์ในช่วงระยะเวลาที่มีการประกวดหมู่บ้าน ก็พบว่าหลังจากการประกวดผ่านไปชาวบ้านก็จะกลับมากินอยู่กันอย่างเดิมอีก ทั้งนี้เพราะมันไม่ใช่เป็นแต่เรื่องของเทคนิคการกิน แต่การเปลี่ยนจากมือมาเป็นช้อนนั้นเป็นการเปลี่ยนทั้งด้านรูปแบบและวิธีการกินอาหารและชนิดของอาหารด้วย

อีกเรื่องหนึ่งที่น่าจะนำมาพิจารณาคือ วัฒนธรรมการกินขันโตก ซึ่งชาวบ้านมักนิยมเอาเศษอาหารวางไว้ในขอบขันโตก ในระหว่างการเตรียมประกวดหมู่บ้าน พัฒนาการซึ่งได้เข้าไปแนะนำชาวบ้านว่าวิธีการเช่นนี้เป็นเรื่องสกปรก ไม่ถูกสุขอนามัย นอกจากนี้เมื่อกินข้าวมือเย็นเสร็จแล้ว โดยปกติเราจะล้างถ้วยชามและเก็บเศษอาหารทิ้งให้สะอาด แต่ชาวบ้านเขามีคติประการหนึ่งว่าจะต้องเก็บเอาไว้ล้างตอนเช้าเพราะเขามีความเชื่อที่ว่า ในเวลากลางคืนจะมีผีประเภทหนึ่งที่เรียกกันว่า “ผีกะ” ซึ่งเป็นผีที่อดอยากคอยออกหากินเสมอ ถ้าหากเราเก็บล้างถ้วยชามและทิ้งเศษอาหารที่เลื้อยจนหมดแล้ว ก็จะทำให้ผีพวกนี้ไม่มีอะไรจะกิน จะมาทำร้ายคนในบ้าน เรื่องเช่นนี้ได้นำมาสนทนากับพัฒนาการประจำตำบลที่มีแนวคิดการพัฒนาระบบทางราชการ ได้ให้ความเห็นว่าคงจะเป็นเพราะแต่เดิมชาวบ้านไม่มีไฟฟ้าใช้กัน พอกินข้าวเย็นเสร็จแล้วก็มืดค่ำ ถ้าจะมาล้างถ้วยชามก็มองไม่เห็น ทำให้ล้างไม่สะอาด หรืออาจจะหลุดไม้หลุดมือตกแตกไปได้ และเขาก็เสริมด้วยเหตุผลอีกข้อหนึ่งว่า “ชาวบ้านก็อย่างนี้แหละ... ชี้เกี่ยจ... สกปรกด้วยอีกต่างหาก”

ดังนั้น เรื่องอาหารการกินดูเหมือนจะเป็นวัฒนธรรมและความนิยมที่ต่างกัน ไปแต่ละถิ่น ไม่ว่าจะเป็ชนิดของอาหาร วิธีการปรุงแต่งหรือวิธีการกินก็แสดงให้เห็น เราเห็นถึง

ค่านิยม ความเชื่อบางอย่างที่คอยกำกับอยู่ ในสังคมยุคใหม่ เรามีตำราสุขศึกษาของทางราชการเป็นแนวทางให้เรายึดถือกัน การกินต้องไม่ใช่มีเหยียบอาหาร ซึ่งทุกวันนี้ค่านิยมดังกล่าวได้ถูกรณรงค์เผยแพร่อย่างกว้างขวางจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ดังที่ในหมู่บ้านประกวดช่วงระยะที่เตรียมการประกวด เจ้าหน้าที่สาธารณสุขจะเข้าไปควบคุมดูแลอย่างเข้มข้นเพื่อให้ได้เกณฑ์ตามตำราสุขศึกษา อย่างไรก็ตาม การประกวดผ่านพ้นไป ชาวราชการทยอยออกมาชาวบ้านก็กลับคืนสู่สภาพเดิม ซึ่งเราจะพบว่า การเปลี่ยนแปลงที่ไม่สามารถเป็นไปตามที่หวังหรืออยากจะได้เห็น "การพัฒนา" ในด้านการกินการอยู่ของชาวบ้านเพราะเรื่องนี้มีความสัมพันธ์กับสภาพทางธรรมชาติที่สร้างแหล่งอาหาร ค่านิยมในการกิน ความเชื่อ จนกลายเป็นสิ่งที่ถูกเรียกกันว่า เป็นวัฒนธรรมการบริโภคขึ้นมา กล่าวในอีกแง่หนึ่งก็คือสิ่งที่ทางราชการต้องการจะเปลี่ยนแปลงกับสิ่งที่ เป็นของชาวบ้าน เป็นเรื่องความแตกต่างทางวัฒนธรรมนั่นเอง

4. การทำมาหากิน

4.1 การทำนา

การทำมาหากินอย่างหนึ่งก็คือ การปลูกข้าว กรณีศึกษาบ้านป่าแพ่ง พบว่าชาวบ้านไม่ได้ปลูกเพื่อขาย แต่ปลูกเพื่อเอาไว้กินเท่านั้น จะมีขายบ้างแต่เพียงเล็กน้อยหรือเมื่อคราวจำเป็นเท่านั้น ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมีที่ดินน้อยมากกล่าวคือ มีเฉลี่ยแค่ครึ่งไร่จนละ 1 - 2 ไร่เท่านั้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าการถือครองที่ดินของชาวนาในแถบภาคเหนือมีจำนวนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เมื่อเทียบกับภาคอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็อาศัยการทำประโยชน์จากที่ดินเพียงเล็กน้อยนี้ด้วยการทำนาแต่เพียงครั้งเดียว ส่วนระยะเวลาที่เหลือจากการทำนาก็ปลูกพืชไร่ เช่น ถั่วเหลือง ยาสูบ หอม กระเทียม ฯลฯ ซึ่งสามารถทำได้ทั้งปี เพราะอาศัยน้ำจากระบบเหมืองฝาย ข้าวที่ปลูกเป็นข้าวเหนียว เพราะต้องกับวัฒนธรรมการบริโภคของชาวเหนือ

การทำนาในแต่ละปีจะทำในช่วงเดือนมิถุนายนหรือกรกฎาคม โดยจะได้เก็บเกี่ยวผลผลิตในช่วงเดือนพฤศจิกายนหรือธันวาคม ซึ่งในช่วงนี้จะมีน้ำมากจากทั้งน้ำฝนที่ตกลงมาโดยตรงและจากน้ำที่ไหลลงมาตามแม่น้ำลำธารสู่ระบบเหมืองฝาย ชาวนาที่เลี้ยงอาศัยควายทำนากันทุกบ้าน ยังไม่มีบ้านใดในหมู่บ้านมีรถไถนาแบบเดินไถเลยมีแต่รถถังคาเด็ยว จะมีก็แต่รถแทรกเตอร์ของพ่อเลี้ยงเจ้าของโรงบ่มเท่านั้น ซึ่งการจ้างรถแทรกเตอร์ก็เหมือนจะใช้เฉพาะการปรับพื้นที่นาให้ราบเสมอกันเท่านั้น แต่การรับจากไถที่นาไม่มีใครทำกัน คงจะเป็นเพราะมีแต่เพียงไร่นาเล็กน้อยเท่านั้น ไม่คุ้มกับค่าจ้าง

ส่วนทางด้านแรงงานนี้ก็ยังอาศัยการ "เอามือ" ที่เรารู้ที่ทางภาคกลาง เรียกว่า "ลงแขก" ตั้งแต่การถอนข้าวกล้า ดำนา เกี่ยวข้าว ตีข้าว ข้าวที่ตีเสร็จ แล้วจะถูกนำไปเก็บเอาไว้ในเล้าข้าว ซึ่งเป็นเข่งฉางที่บางหลังมีขนาดใหญ่กว่าเรือนเสียดีก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการเก็บผลผลิตเอาไวบริโภคนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญของหมู่บ้านแห่งนี้ และหมู่บ้านในแถบนี้

4.2 ยาสูบ

การศึกษาวิจัยในเขตภาคเหนือ จะเป็นเรื่องสามัญทั่วไปที่จะต้องทำความเข้าใจต่อพืชเศรษฐกิจชนิดนี้ และไม่เพียงแต่ในด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ได้เกี่ยวข้องไปถึงในมิติอำนาจทางการเมืองตั้งแต่ระดับหมู่บ้านตำบล จนถึงระดับภูมิภาคในแถบนี้ หรืออาจจะกล่าวได้ว่า มีความสัมพันธ์กับการเมืองการปกครองระดับชาติทีเดียว การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะพยายามศึกษากันในระดับหมู่บ้าน ตำบล เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับโครงสร้างของอำนาจในระดับท้องถิ่นที่เชื่อมโยงไปถึงการเมืองในระดับประเทศ ได้อย่างไร โดยจะเน้นถึงความสัมพันธ์ของโครงสร้างอำนาจที่เกิดจากพืชเศรษฐกิจตัวนี้ กับ "ราชการ" ในมิติของการพัฒนาเป็นหลัก

ตัวเลขผลผลิตที่คิดเป็นตัวเงินในระดับตำบลของการปลูกยาสูบเปรียบเทียบกับพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ เช่น ข้าว ถั่วเหลือง ฯลฯ จะพบว่า เป็นจำนวนรายได้ที่มากกว่าอย่างอื่น แต่อย่างไรก็ดี ตัวเลขผลผลิตยาสูบที่ผ่านมา 2 - 3 ปี นี้มีอัตราที่ลดลงเรื่อย ๆ ทั้งนี้เพราะชาวบ้านไปปลูกถั่วเหลืองแทนกันมาก ซึ่งสาเหตุเปลี่ยนมาปลูกถั่วเหลืองนี้ ประการหนึ่งที่เรามองเห็นก็คือ เป็นที่ต้องการของตลาดภายในประเทศ แต่ก็ดูเหมือนว่าหลักเศรษฐกิจศาสตร์เรื่อง ดีมานด์ - ซัพพลาย ทำให้เราละทิ้งเหตุผลในมิติอื่นออกไปหลายประการทีเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องความมีเหตุมีผลของชาวบ้านต่อการตัดสินใจปลูกพืช

กรณีศึกษาบ้านป่าแหม่ง มีจำนวนผู้ปลูกยาสูบในปีนี้ (2531/2532) ราว 30 รายด้วยกัน ปลูกโดยเฉลี่ยครอบครัวละ 1/2 ไร่เท่านั้น จะมีปลูกเป็นไร่ก็เพียง 2 - 3 รายเท่านั้นที่ปลูกเกินไปกว่านี้ และอย่างมากที่สุดเขาจะปลูกกันไม่เกิน 2 ไร่ ทั้งนี้เพราะการปลูกยาสูบต้องลงทุนสูง การลงทุนต่อไร่มีดังนี้

ตารางแสดงค่าใช้จ่ายการปลูกยาสูบต่อไร่ (โดยประมาณ)

รายการ	จำนวนเงิน(บาท)
1. ค่าปุ๋ย (5-8 กระสอบ)	2500-4000
2. ยาฆ่าแมลง	1,000
3. ค่าจ้างเก็บใบยา	200 - 300

นอกจากนี้ยังมีค่าใช้จ่ายอื่น ๆ อีก เช่น ค่าจ้างเสียบใบยา ซึ่งบางครั้งต้องจ้างเนื่องจากมีจำนวนมาก แรงงานในครอบครัวไม่พอ และนี่คงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านไม่ค่อยนิยมปลูกยาสูบมาก ๆ แม้ว่าตลาดจะรับซื้อได้หมด

ค่าใช้จ่ายดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าต้นทุนการผลิตต่าง ๆ มีราคาสูงกว่าราคาท้องตลาดที่รับซื้อกว่าเท่าตัวทีเดียว จากการสอบถามชาวบ้านว่าทำไมจึงมีราคาแพงทราบว่าที่เป็นเช่นนี้เพราะการปลูกยาสูบทั้งหมดอยู่ในความดูแลของพ่อเลี้ยงเจ้าของโรงบ่มในเขตอำเภอวังเหนือนี้ โรงบ่มทั้งหมดเป็นของพ่อเลี้ยงอำพน ศิริวัฒนกุล อดีต ส.ส. หลายสมัย ซึ่งเป็นน้องเขยของนายณรงค์ วงศ์วรรณ หัวหน้าพรรครวมไทย เฉพาะในเขตตำบลทุ่งฮ้างนี้ เขามีโรงบ่มอยู่ 2 แห่งคือ โรงบ่มขุนว้า และโรงบ่มที่บ้านปลาแห้ง โดยมีตลาดสำหรับรับซื้อใบยาอยู่ 3 แห่ง บริเวณ "ตลาด" นี้ ชาวบ้านเขาเรียกกันว่า สถานีใบยา ที่สถานีแต่ละแห่งจะมีนายสถานี 1 คน ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้จัดการเกี่ยวกับการผลิตและการรับซื้อทั้งหมดในบริเวณเขตที่รับผิดชอบ หน้าที่หลัก ๆ ก็คือ หาลูกยา จัดระบบการเบิกจ่ายกล้า ยาฆ่าแมลง ปุ๋ย และการรับซื้อคืน ซึ่งรวมถึงการหักค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่ทางโรงบ่มได้จ่ายไป การรับซื้อยาที่ตลาดหรือสถานี นายสถานีจะเป็นผู้นัดเวลารับซื้อเก็บเมื่อใด ใด

ผลผลิตยาสูบ 1 ไร่ จะขายได้เงินราว 6,000-7,000 บาท ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับ การดูแลเอาใจใส่ของเจ้าของ และการลงทุนใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง

อย่างไรก็ดี แม้ว่ายาสูบจะเป็นพืชเศรษฐกิจที่ราคาค่อนข้างคงที่ และมีตลาดรับซื้อแน่นอน ได้ผลผลิตเท่าไรก็ขายได้หมด แต่ก็พบว่าเดี๋ยวนี้ชาวบ้านจะเลิกปลูกพืชอย่างอื่น เช่น ถั่วเหลือง เหตุผลประการหนึ่งก็เพราะการดูแลรักษายาสูบนั้นต้องเอาใจใส่มาก เพราะถ้าทิ้งไปแค่เพียง 2 - 3 วัน หากฝนหลงเมื่อไรก็เป็นอันว่าขาดทุนแน่

ไม่เหมือนกับถั่วเหลือง ซึ่งยอดเมล็ดเสร็จแล้วก็ทิ้งได้ การดูแลรักษาก็เพียงแต่คอยระบายน้ำจากฝายเข้ามา และคอยถอนหญ้าที่อาจจะมีขึ้นมารบกวนบ้างเล็กน้อยเท่านั้น อีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อเวลาจับซื้อชาวบ้านนั้นว่าถูกโกงตาชั่ง และมักจะถูกตัดราคาขายโดยทางโรงบ่มจะตีให้อยู่ในเกรดต่ำเสมอ ซึ่งชาวบ้านจะไม่ขายก็ไม่ได้เพราะว่าไม่รู้จะขายให้ใคร และเป็นสัญญาที่ผูกมัดกันเนื่องจากเอาเกลือ ยา ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ฯลฯ จากโรงบ่มมาก่อนแล้ว

นอกจากนี้ยังพบว่า สาเหตุสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านลดการปลูกยาสูบลงก็เพราะทางโรงบ่มเข้าไปตัดไม้ที่เพาะชำหมู่บ้าน (เพาะคือปลูกระยะ - ผู้วิจัย) ซึ่งจะทำการปีในช่วงบ่มใบยาคือ ประมาณเดือนธันวาคม - กุมภาพันธ์ ในระยะที่กำลังเก็บข้อมูลอยู่ก็มีรถลากหินที่หมู่บ้านไปส่งให้โรงบ่มทุก ๆ วันเป็นเวลากว่า 1 เดือนแล้ว ชาวบ้านเบาอกว่าพวกโรงบ่มมาตัดไม้หมด เต็มวันจะหาเห็น หาไม้มาตัดแต่งมากินไม่ได้อีกแล้ว

4.3 การประกอบอาชีพในต่างประเทศ

การเข้ามาหาเงินที่ต่างเป็นอาชีพสำคัญของบ้านป่าแห่งและหมู่บ้านในชนบทแถบภาคเหนือและอีสานในปัจจุบันนี้ก็คือ การไปขายแรงงานต่างประเทศ จากตัวเลขที่ผู้วิจัยพยายามรวบรวมโดยช่วยกันกับผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านอีก 2 - 3 ท่าน ได้เขียนไปที่ละครอบครัวโดยอาศัยบัญชีรายชื่อครัวเรือนจากผู้ใหญ่บ้าน พบว่าคนในหมู่บ้านที่ไปต่างประเทศทั้งหมดมีจำนวนถึง 7 ราย โดยที่เป็นผู้ชายทั้งหมด ถ้าหากดูเป็นรายครัวเรือนจะมีครัวเรือนผู้ไปทำงานต่างประเทศจำนวน 70 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 36.5 ของจำนวนครัวเรือนในหมู่บ้าน ถ้าหากแยกเป็นจำนวนครัวเรือนที่ไปจะได้ดังนี้

จำนวนครั้ง	จำนวน	คิดเป็นร้อยละ
ผู้ที่เคยไป 1 ครั้ง	48	62.3
ผู้ที่เคยไป 2 ครั้ง	24	31.2
ผู้ที่เคยไป 3 ครั้ง	5	6.5
รวม	77	100.0

ใบจำนวนดังกล่าวมีผู้ไปแล้วหายสาบสูญไปโดยไม่ติดต่อกับมาทางครอบครัวและหมู่บ้านเลข 3 ราย ได้แก่ รายแรก หายไปเป็นเวลา 5 - 6 ปีแล้ว รายที่สอง พ่อแม่ที่อยู่ทางนี้ต้องขานาเอาเงินใช้หนี้ที่เป็นค่าใช้จ่าย รายที่สามหายไป 5 - 6 ปีมาแล้วเหมือนกัน จะต้องทำให้เมียไปขายตัวอยู่กรุงเทพฯ จนถึงทุกวันนี้

โรงแ้งของความล้มเหลวหรือความล้มเหลวของการไปต่างประเทศ คณะแพนที่ช่วยกันให้ (หมายถึงชาวบ้านและผู้วิจัย) แบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ ดี ปานกลาง และแย่ ดี โนที่นี้หมายถึงเมื่อไปแล้วสามารถใช้หนี้สินหมดแล้วเหลือเงินพอสร้างบ้านแปลงเรือน บางรายซื้อรถยนต์ขับ บางรายกลับมาตั้งโรงสี ร้านขายของ เป็นต้น ส่วนที่ว่าขอใช้ก็คือ เมื่อกลับมาแล้วหนี้สินไม่มี มีเงินติดตัวกลับมาใช้ มีสเตอร์ไอติมออกมาสัก 1 เครื่อง ฯลฯ ส่วนที่ว่าแย่ก็คือ ไปแล้วไม่เคยส่งเงินมาใช้หนี้ที่กู้เขาไปเลย เพราะไปแล้วถูกส่งกลับมาเพราะไปทะเลาะวิวาทกับผู้คุมคนงาน ถูกหลอกให้ไปแล้วไม่มีงานทำหรือเสียเงินครบแล้วไม่ได้ขึ้นเครื่องบิน ซึ่งมีดังนี้

ระดับคะแนน	จำนวน	ร้อยละ
ดี	22	28.2
ปานกลาง	34	43.6
แย่	22	28.2
รวม	78	100.0

สำหรับเงินทองจะเหลือกลับมาหรือไอ้เงินขึ้นอยู่กับปัจจัยบางประการ คือ ประการแรกคือบริษัทที่ต่างประเทศ ถ้าหากบริษัทต่างประเทศที่ไปทำด้วยมีสวัสดิการโหด สวัสดิการสำคัญที่สุดคืออาหาร ส่วนที่อยู่อาศัยนี้จะมีให้กับบริษัทแต่ต่างกันที่ว่าจะได้หรือไม่เท่านั้น เหตุที่ขึ้นอยู่กับเรื่องอาหารนี้เพราะ คนงานที่ไปจะได้รับเงินเดือนในตำแหน่ง "เลเบอร์" คือจะได้เงินเดือน ๆ ละ 3,800 บาท ถ้าหากทำล่วงเวลาด้วยก็จะได้ประมาณ 4,500 บาท ประการที่สองคือ ขึ้นอยู่กับความสามารถ ถ้าหากทำงานในตำแหน่งช่างก็จะได้รับเงินเดือนประมาณ 6,000 บาท และถ้าทำล่วงเวลาจะได้ประมาณเดือนละ 8,000 บาท ประการที่สามคือ ขึ้นอยู่กับภาระเงินกู้เพื่อเป็นค่าเดินทางและค่าติดต่อก่อนที่จะไป ซึ่งค่าใช้จ่ายโหดารเดินทางแต่ละรายมีดังนี้คือ

1. ค่าสอบผ่านบริษัทขอนแก่น 500 บาท
2. ค่าสอบประวัติ 1,000 บาท
3. ค่าตรวจโรค 500 บาท
4. ค่าทำนาสปอร์ต 1,500 - 3,000 บาท

นอกจากค่าใช้จ่ายดังกล่าวนี้ ผู้ที่ต้องการเดินทางจะต้องเสียระหว่างงวดแรกให้กับบริษัทประมาณ 8,000 บาท ซึ่งจะถูกรวบรวมเก็บ หลังจากขึ้นตอนต่าง ๆ เสร็จเรียบร้อยแล้ว และเมื่อได้บินแน่นอนแล้วจะต้องเสียงวดสุดท้ายเป็นเงิน 30,000 บาท ซึ่งตัวเลขนี้ใกล้เคียงกับที่ระบุไว้ในใบปลิวของบริษัทแห่งหนึ่งที่ส่งมาให้คนในหมู่บ้านไปสมัครคือ บอกว่าถ้ามีเงิน 40,000 บาท ก็สามารถบินได้ทันที แต่ชาวบ้านที่เคยไปบอกว่าจะไม่รวมกับค่าใช้จ่ายใน ข้อ.1-5 กล่าวโดยสรุป ผู้ที่จะเดินทางไปแต่ละรายจะต้องเสียค่าใช้จ่ายประมาณ 40,000-50,000 บาท

ค่าใช้จ่ายที่ต้องหาก่อนเดินทางนี้ ถ้าหากชาวบ้านมีเงินในครอบครัวเองก็จะสามารถได้คืน หลังจากทำงานผ่านไปได้สักประมาณ 9 - 10 เดือน เงินเดือนช่วงที่เหลือก็จะเห็นรายได้ที่จะเป็นเงินก้อนใหญ่พอสมควรทีเดียว แต่จากการสอบถามชาวบ้านปรากฏว่าต้องกู้ยืมสินกันแทบทั้งสิ้น ถ้าหากผู้ใดมีหลักทรัพย์ เช่น น.ส.3 โฉนด ก็สามารถเอาไปจำนองกับธนาคารได้โดยเสียดอกเบี้ยค่อนข้างสูง หรือถ้ามีญาติพี่น้องที่พอจะหยิบยืมกันได้ก็ช่วยทำให้มีกำไรมากขึ้นเช่นกัน แต่ถ้าหากไม่มีใบ 2 กรณีดังกล่าวก็ต้องกู้จากนายทุนของหมู่บ้าน ซึ่งจะคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อเดือนทีเดียว ซึ่งนายทุนเงินกู้รายใหญ่ของหมู่บ้านก็คือ ครูของโรงเรียนในหมู่บ้านนั่นเอง และในกรณีบ้านดอนใหญ่เราพบว่าผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นตัวแทนจัดหางานด้วยก็ได้เป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้ก่อนและคิดดอกเบี้ยในอัตราที่สูงเช่นเดียวกัน โดยที่เขาสามารถคุมการใช้หนี้ได้ด้วยการไปบริษัททางต่างประเทศส่งเงินมาให้เขาโดยตรง แทนที่จะส่งไปยังครอบครัวของผู้ที่กู้ยืมเงิน

เมื่อเป็นเช่นนี้ ชาวบ้านที่ป่าแห่งจึงต้องการที่จะไปทำงานถึง 2 - 3 ครั้ง ทั้งนี้เนราะว่าการไปครั้งแรกจะเหลือเงินเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ถ้าได้ไปครั้งที่ 2 ก็สามารถใช้เงินที่เหลือมาบ้างเป็นทุนต่อไป หรือถ้าโชคดีได้ต่อสัญญาอีกงวดหนึ่งก็จะเหลือเงินมาก ถ้าจะไปก็ต้องติดต่อหาบริษัทตัวแทนใหม่ เดียวนี้มีผู้ที่ไปมาแล้วและอยากจะไปกำลังอยู่ในระหว่างติดต่อประมาณ 50 คน ส่วนผู้ที่กล่าวในตอนต้นว่า "แยะ" นั้น ก็เพราะถูกโกงโดยบริษัทนายหน้าเอาเงินไปแล้วไม่ได้บิน การโกงครั้งใหญ่ก็เมื่อราวเดือนกันยายน 2531 ที่ผ่านมานี้ มีตัวแทนซึ่งเป็นน้องชายของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเข้ามาหาคนไป 10 คน ชาวบ้านได้ติดต่อและจ่ายเงินให้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว แต่ปรากฏว่าถูกโกงทั้งหมด ซึ่งกรณี

เช่นได้มีมาตลอด ครั้งละ 3 - 4 รายแล้ว ในจำนวนคนที่ว่า "แย่" นี้มีอยู่ 2 รายคือ นายถัย มุกดา และอีกคนหนึ่งคือ ลูกเขยของนายอุณ ศิริเมือง ซึ่งไปตีหัวคนคุมเข้า เลยถูกจับและส่งกลับ จึงทำให้ เป็นที่ เป็นลึนจนถึงทุกวันนี้ บางรายได้ไปถึงต่างประเทศ แล้วก็ถูกปล่อยแพ ดังเช่น รายของนายสมยศ ปากหวาน ซึ่งเมื่อคราวไปครั้งแรกทำงาน ได้ปีกว่าแล้วแต่นายจ้าง ไม่ยอมจ่ายเงินจึงประท้วงกับเพื่อน ในระหว่างที่ประท้วงต้องหา ของกินตามถังขยะกัน โชคดีที่มีคนไทยไปพบ เข้าและช่วยเหลือจนชนะนายจ้าง และได้ งานทำจากบริษัทอีกแห่งหนึ่ง ปัจจุบันเขากลับมา ได้รับเลือกตั้ง เป็นรองประธานคณะกรรมการ หมู่บ้าน และถูกหลอกอีกครั้งหนึ่งเมื่ออยากเดินทางไปเป็นคนที่ 3 พร้อมกับชาวบ้าน 10 คนดังที่กล่าวมาแล้ว

เรื่องการขายแรงงานในต่างแดน เป็นตัวอย่างที่ดีที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต และความ เป็นอยู่ และการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อแสวงหาทางออกของชาวบ้านในบริบทแห่งการศึกษ

5. องค์กรชาวบ้านดั้งเดิม

5.1 กลุ่มฅาปนกิจ

หมู่บ้านในตำบลทุ่งฮั่วและเกือบทุกหมู่บ้านในภาคเหนือจะมีกลุ่มฅาปนกิจซึ่งเป็นองค์กรที่ชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือกันในแทบทุกหมู่บ้าน บ้านป่าแห้งก็มีมานานเป็นเวลา 20 - 30 ปีล่วงมาแล้ว กลุ่มฅาปนกิจของบ้านป่าแห้งปัจจุบันมีสมาชิกครบทุกหลังคาเรือน และมีสมาชิกต่างบ้านมาร่วมสมทบด้วย 2 บ้าน คือ บ้านคำยั้งจำนวน 22 ครัวเรือน บ้านทุ่งปีจำนวน 10 ครัวเรือน

การบริหารงานของกลุ่มใช้วิธีการง่าย ๆ ไม่มีความสลับซับซ้อนมากนัก แต่ก็ดูเหมือนวิธีการของชาวบ้านจะประสบความสำเร็จในการบริหารมากกว่าคือ ผู้ที่เป็นสมาชิกจะต้องเสียค่าสมัครเป็นรายครัวเรือน ๆ ละ 5 บาท โดยมีคณะกรรมการซึ่งมีหน้าที่คอยดูแลบริหารงานอยู่ 3 คน

คณะกรรมการการจะ เก็บเงินค่าสมาชิกเอาไว้เป็นเงินกองกลางซึ่งปัจจุบันมีอยู่จำนวน 1,522 บาท เงินก้อนนี้ส่วนหนึ่งเป็นเงินจากกองทุนตามวิ้วควายที่ชาวบ้านร่วมกันออกเมื่อประมาณปี 2520 เพราะในช่วงนั้นมีโจรผู้ร้ายมาชโมยวิ้วควายก็เฒ่ามาก เมื่อวิ้วควายของใครหายก็ใช้เงินก้อนนี้เป็นทุนสำหรับติดตามเอาคืน ถ้าได้คืนเจ้าของต้องชดใช้ให้ แต่ถ้าไม่ได้คืนก็ไม่ต้อง นอกจากนี้ยังได้เงินจากครอบครัวที่มีคนตายโดยจะหักเอาไว้

ศพละ 50 บาท เพื่อเข้าเงินกองกลางนี้

สำหรับขั้นตอนในการดำเนินการก็คือ การรับสมัครสมาชิกจะรับเป็นรายครัวเรือนและเสียค่าสมัครรายละ 5 บาท ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ปัจจุบันนี้ทางกลุ่มฯ ตกลงกันว่าให้เลิกรับสมัครต่างหมู่บ้านเพราะมีปัญหาเกิดขึ้น ๆ ผลประโยชน์ของสมาชิกก็คือ ถ้าคนในครอบครัวคนใดก็ตามได้ตายไปสมาชิกจะต้องเอาเงินให้แก่ครอบครัวผู้ตายรายละ 20 บาท เมื่อแรก ๆ ที่ตั้งชาวบ้านบอกว่าจ่ายกันเพียงศพละ 3 บาทเท่านั้น โดยคณะกรรมการจะเอาเงินกองกลางที่มีอยู่ทั้งหมดออกให้แก่เจ้าภาพเพื่อจัดการเกี่ยวกับพิธีต่าง ๆ เสียก่อน เช่น เป็นค่าโลง ค่าอาหารที่จัดเลี้ยงแขกในการสวดพระอภิธรรม ฯลฯ การเก็บเงินจากสมาชิกจะเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการทั้ง 3 คน โดยเขาจะเก็บในวันสวดและวันเผา เมื่อได้เงินแล้วก็จะนำไปให้แก่ครอบครัวผู้ตายพร้อมกับหักเงินที่สำรองจ่ายไปล่วงหน้าด้วย และหักเงินเข้ากองกลางอีก 50 บาท ชาวบ้านเขามักติดการร่วมกันว่าให้สมาชิกจ่ายเงินแก่คณะกรรมการกลางภายในเวลา 20 วันหลังจากที่มีการตายเกิดขึ้น ถ้าใครไม่จ่ายก็จะถูกตัดออกจากสมาชิก

คณะกรรมการกลางนี้จะได้ประโยชน์คือ ไม่ต้องเสียเงินให้กับครอบครัวผู้ตาย บางหมู่บ้านมีค่าตอบแทนให้ด้วย เช่น ที่บ้านทุ่งปี่มีผลตอบแทนให้กับกรรมการศพละ 40 บาท และไม่ต้องออกเงินค่าศพด้วย

สำหรับปัญหาในการดำเนินการของกลุ่มฌาปนกิจนี้ จากการสอบถามกรรมการกลางบอกว่ามีปัญหาย่อยอย่างเดียวก็คือ คนต่างหมู่บ้านที่เข้ามาเป็นสมาชิกแล้วย้ายบ้านออกไปอยู่ต่างถิ่น ถ้าหากสมาชิกนี้ยังไม่มีใครตายก็ไม่เป็นไร แต่ถ้าเคยมีคนในครอบครัวตายแล้วเมื่อเขาย้ายไปก็จะทำให้สมาชิกที่เหลือขาดทุน และที่ผ่านมามีอยู่ 2 - 3 ราย จึงต้องทำให้ออกกฎกันใหม่ไม่ให้รับสมาชิกจากต่างหมู่บ้าน นอกจากนี้ดูเหมือนว่าจะมีปัญหาว่าคนในหมู่บ้านไปทำงานต่างประเทศและที่ต่างถิ่นกันมากน่าจะประสบปัญหาเช่นนี้ แต่ทางคณะกรรมการบอกว่าเมื่อเขากลับมา เขาก็จะเสียข้อหลังให้ทุกครั้งที่ยังมีปัญหาก็ค่าจะเกิดขึ้นอีกก็คือ ความฉกฉวยกันของจำนวนสมาชิกในครอบครัว ซึ่งน่าจะทำให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบกัน แต่ทางชาวบ้านบอกว่าไม่เคยหยิบขมมานูดกันใ้หมู่บ้านสมาชิกเพราะถือกันว่าเป็นการช่วยเหลือกันอยู่แล้ว กลุ่มฌาปนกิจ เป็นองค์กรชาวบ้านที่เกิดขึ้นมาเป็นเวลาช้านาน และดูเหมือนจะไม่ล้มลุกคลุกคลานเหมือนกับองค์กรที่ทางราชการเข้าไปจัดตั้งในหลาย ๆ องค์กร

5.2 เหมืองฝาย

องค์กรที่มีมานานับร้อยนับพันปีควบคุมมากับชีวิตชาวบ้านทางเขตภาคเหนือก็คือ "เหมืองฝาย" ในกฎหมายมังรายศาสตร์ได้ระบุถึงระบบเหมืองฝายที่เกี่ยวกับการจัดการเรื่องฝายเอาไว้แต่โบราณนานมาแล้ว สำหรับระบบเหมืองฝายของบ้านป่าแพ่งนี้มีมาแต่เมื่อใดไม่ทราบได้ เมื่อสอบถามชาวบ้าน เขาก็บอกว่าคงมีมาตั้งแต่มาตั้งบ้านตั้งเรือนกัน

บ้านป่าแพ่งมีระบบเหมืองฝายใหญ่ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นฝายของหมู่บ้านคือ "ฝายทุ่งบอน" แต่อย่างไรก็ดีฝายทุ่งบอนนี้มีชาวบ้านใช้อยู่ด้วยกัน 4 หมู่บ้าน คือ บ้านทุ่งบี บ้านสร้าง บ้านห้วยกันทา และบ้านป่าแพ่ง ซึ่งมีสมาชิกมากที่สุดคือ 56 ครัวเรือน ส่วนหมู่บ้านอื่นอีก 3 หมู่บ้านเข้ามาร่วมเป็นสมาชิกด้วยรวมทุกหมู่บ้านมีจำนวน 45 ครัวเรือน จำนวนสมาชิกฝายทุ่งบอนทั้งหมดจึงมี 101 ครัวเรือน คิดเป็นจำนวนนาทั้งหมด 366 ไร่ ในจำนวนนี้มีพื้นที่นาเฉพาะของบ้านป่าแพ่งเป็นจำนวนราว 200 ไร่

สมาชิกฝายนี้ชาวบ้านเขาเรียกว่า "ลูกต๋าม" และหัวหน้าฝายเขาเรียกว่า "แก่ฝาย" ในบทแรก ๆ ที่พูดถึงเรื่องหมู่บ้านไทยในอดีต ที่เราพยายามหาร่องรอยของหมู่บ้านรวมถึงอาณาเขตและบริเวณว่าแต่เดิมนั้นเป็นอย่างไร ระบบเหมืองฝายนี้คงจะเป็นหมู่บ้านในสายตาของชาวบ้าน ที่เขาอาศัยการกำหนดอาณาเขตของคำว่า "บ้าน" ของเขาตั้งเช่นคำว่า "บาง" ในแถบภาคกลางที่อาศัยคลองเป็นตัวกำหนด และเมื่อมีการจัดเป็นหมู่บ้านตามระบบราชการจึงได้ทำให้บ้านเรือนที่แต่เดิมนั้นอยู่ "บ้าน" เดียวกันมาถูกแยกออกจากกันด้วยวิธีการแบ่งเป็นเขตปกครอง ดังจะเห็นได้ว่าฝายทุ่งบอนนี้มีสมาชิกต่างหมู่บ้านอยู่จำนวนเกือบครึ่งหนึ่ง

ชาวบ้านป่าแพ่งไม่ได้มีแต่เพียงฝายทุ่งบอนลูกเดียวเท่านั้น เพราะฝายทุ่งบอนใช้ได้แต่เพียงที่นาในแถบทิศตะวันตกของฝั่งแม่น้ำวังเท่านั้น ในแถบตะวันออกของหมู่บ้านยังมีฝายอีก 3 ลูกคือ

1. ฝายทุ่งปง มีจำนวนครัวเรือนที่ใช้ 5 ครัวเรือน คิดเป็นจำนวนนา 18 ไร่
2. ฝายทุ่งผาตอง มีจำนวนครัวเรือนที่ใช้ 3 ครัวเรือน คิดเป็นจำนวนนา 7 ไร่

3. ฝ่ายทุ่งหลวง มีจำนวนครัวเรือนที่ใช้ 3 ครัวเรือน คิดเป็นจำนวนนา 16 ไร่

4. ฝ่ายทุ่งห้วยผามีชาวบ้านไปใช้เพียงครัวเรือนเดียว คิดเป็นจำนวนนา 5 ไร่ เพราะไปซื้อนาที่อื่นเมื่อปีที่ผ่านมา

5. ฝ่ายน้ำตก เป็นฝ่ายที่ชาวบ้านแถบตะวันออกของหมู่บ้านใช้กันมากที่สุด โดยมีจำนวน 8 รายคิดเป็นจำนวนนา 24 ไร่

ฝ่ายในแถบตะวันออกมิได้เป็นฝ่ายใหญ่เหมือนดังฝ่ายทุ่งบอนเพราะอาศัยน้ำจากลำธารเล็ก ๆ ที่ลงมาจากเขาแถบตะวันออก ซึ่งผิดกับฝ่ายทุ่งบอนที่รดน้ำจากแม่น้ำวัง ฝ่ายที่ใหญ่ที่สุดในแถบตะวันออกของหมู่บ้านคือฝ่ายน้ำตก ที่ใช้น้ำจากน้ำตกวังทอง

การบริหารงานของระบบเหมืองฝายนี้ ชาวบ้านเขาจะเลือกคณะกรรมการฝายขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อทำหน้าที่คอยดูแลด้านการแบ่งน้ำ และการซ่อมแซมฝาย ชาวบ้านได้ทำ "สัญญา" ซึ่งก็หมายถึงกฎระเบียบของเหมืองฝายนั่นเอง สัญญามีจำนวน 8 ข้อ โดยในตอนท้ายของสัญญาสมาชิกจะร่วมลงมือชื่อเพื่อแสดงความยินยอมต่อกัน โดยมีเนื้อสาระสำคัญ ๆ คือ ถ้าขาดทำงานเหมืองจะถูกปรับปรับวันละ 5 บาท และถ้าขาดวัสดุ อุปกรณ์ เช่น หลักแถว บั้งก็ ฆ้อน ฯลฯ จะถูกปรับ 5 บาท

หัวหน้าเหมืองฝายที่ชาวบ้านเรียก "แก่ฝาย" จะเป็นผู้คอยดูแลการแบ่งน้ำให้ยุติธรรม คอยตรวจสอบว่ามีผู้ใดมา "ลักต้าง บ้างแต" ซึ่งเป็นการขโมยน้ำใช้เกินกว่าที่ได้ตกลงกันไว้บ้าง ถ้าพบก็จะปรับเป็นเงิน 250 บาท เงินที่เสียค่าปรับจะตกแก่ "แก่ฝาย" เมื่อถึงฤดูที่ทำนาทำสวนกัน แก่ฝายและผู้ช่วยจะต้องคอยเดินตรวจการใช้น้ำเสมอ การปันน้ำนี้เขามีอัตราคือ 1 ไร่ต่อ 1 ตาง และคิดค่าน้ำจำนวนไร่ละ 5 บาท เงินค่าน้ำนี้ "แก่ฝาย" จะเป็นผู้เก็บรักษาเอาไว้เพื่อใช้ซ่อมแซมฝาย และเลี้ยงฝาย ซึ่งในปี 2531 มาเก็บได้เป็นจำนวน 1,830 บาท ได้ใช้ซ่อมฝายโดยซื้อหินมาจำนวน 10 คันรถ ๆ ละ 60 บาท คิดเป็นเงิน 600 บาท และใช้เลี้ยงฝายโดยซื้อเครื่อง เช่น ค้อน ไร่ และเหล็ก ใช้เงินไป 120 บาท จำนวนเงินที่เหลือแก่ฝายเป็นผู้เก็บรักษาเอาไว้

การซ่อมแซมฝายนั้นปีหนึ่ง เขาจะซ่อมกันครั้งหนึ่งคือ ช่วงก่อนที่จะลงมือทำนาไปราวเดือนพฤษภาคม แต่ถ้าฝนตกหนัก และมีน้ำไหลมามากจนทำให้ฝายพัง แก่ฝายจะเรียก "ลูกต้าม" มาช่วยกันซ่อม ฝายทุ่งบอนเมื่อต้นปีทำนา 2531 ที่ผ่านมาก็ได้พังลงเหมือนกัน การช่วยเหลือในเรื่องการซ่อมแซมฝายนี้ชาวบ้านเขาจะช่วยกันอย่างจริงจัง เพราะถ้าไม่สามารถซ่อมแซมได้ นั่นหมายถึง "ลูกต้าม" ทุกคนจะไม่มีน้ำใช้

ตั้งนั้นเมื่อถึงคราวที่แก่ฝายให้มาช่วยกันทำงานฝายจะไม่มีผู้ใดขาดหรือถ้าไม่มา เขาก็จะจ้างคนอื่นมาแทน ตั้งที่เก่าเข้ามาในระยะ เวลาที่แก่ฝายคนปัจจุบันรับหน้าที่ยังไม่สามารถปรับลูกรัดตามเอามากินได้เลย

ตำแหน่ง "แก่ฝาย" ถือว่าเป็นตำแหน่งที่สำคัญทีเดียว ตั้งนั้นชาวบ้านจะต้องเลือกผู้ที่มีความสามารถพอที่จะมาทำงานได้ ถ้าเอาคนที่ไม่เป็นที่ไว้วางใจแก่ลูกตามได้ หากระบบเหมืองฝายไม่สามารถนี้ส่งให้กับชาวบ้านได้แล้ว การทำมาหากินของชาวบ้านจะทำได้เลย คนที่จะมาเป็นแก่ฝายนี้จะต้องเป็นคนที่ไม่เสียสละ ไม่มีค่าตอบแทน มีแต่เพียงค่าปรับไหมจึงจะเรียกว่าไม่มีค่าตอบแทนเลยก็ได้ เพราะดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า "ลูกตาม" เขายังไม่เคยให้ถูกปรับไหมกันเลย แต่ปัจจุบันฝายบางลูก เขาก็ให้ค่าตอบแทนต่อแก่ฝาย โดยคิดให้เป็นข้าวเปลือกตามจำนวนที่นาในอัตราไร่ละ 1 ถัง แก่ฝายคนปัจจุบันนี้เคยเป็นมาครั้งหนึ่งเมื่อปี 2529 และได้ลาออกเมื่อเดือนเมษายน 2531 แต่ปรากฏว่าชาวบ้านได้เลือกให้เป็นอีกครั้งหนึ่ง โดยชาวบ้านเขาได้ช่วยกันขอร้องเพราะว่าไม่มีใครที่จะมาช่วยเป็น

ผู้ที่ เป็นแก่ฝายนี้ชาวบ้านเขาจะไม่ให้ทำงานในคณะกรรมการหรือกลุ่มที่ทางราชการเข้าไปส่งเสริม ดังเช่น แก่ฝายคนปัจจุบัน เมื่อได้รับเลือกตั้งจากชาวบ้านก็ได้ลาออกจากการเป็นกรรมการศึกษาที่โรงเรียนเพื่อจะได้มีเวลามาดูแลเหมืองฝายได้อย่างเต็มที่ การดูแลเหมืองฝายนี้ไม่เพียงแต่ปรึกษากันเพียงในหมู่คณะกรรมการเท่านั้น แต่เขายังปรึกษาคณะคนแก่คนแก่ที่มีประสบการณ์เหมือนกัน ดังเช่นแก่ฝายคนปัจจุบันเมื่อจะทำอะไรก็ต้องไปปรึกษาขอคำแนะนำจากพ่อหลวงจินดา ตามวงษ์ก่อนเสมอ พ่อหลวงจินดาผู้นี้เคยเป็นผู้ใหญ่บ้านและกำนันมาหลายปี ปัจจุบันอายุ 65 ปีแล้ว เป็นผู้ซึ่งชาวบ้านนับถือคนหนึ่ง ชาวบ้านที่ต้องการการทำงานชนิดต่าง ๆ เช่น แปลงบ้านแปลงเรือน แต่งงาน ฯลฯ จะต้องมาขอถูกษขอยามจากพ่อจินดาเสมอ

5.3 วัด

วัดบ้านป่าแห่งตั้งมาได้ราว 50 ปี เดิมที่ตั้งอยู่ที่ริมแม่น้ำวัง และได้ย้ายมาตั้งติดกับถนนกลางหมู่บ้านเมื่อ พ.ศ. 2515 เนื่องจากวัดเดิมอาคารโบสถ์ วิหาร และกุฏิ พระเฒ่าได้ชำรุดทรุดโทรม บริเวณวัดอยู่ทางฝั่งตะวันตกของถนน หน้าที่วัดปัจจุบันนี้หันหน้ามาทางทิศตะวันออกซึ่งเป็นแถบที่ติดถนนติดกับวัด เดิมซึ่งหันหน้าลง ไปทางแม่น้ำวังหรือทางทิศตะวันตก แต่การสร้างโบสถ์ เขายังถือคติว่าต้องหันหน้ามาทางทิศตะวันออกเหมือนกัน ทั้งวัดแห่งเก่าและที่สร้างขึ้นใหม่นี้ โบสถ์จะหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเหมือนกัน

ปัจจุบันมีพระเถระทั้งหมด 13 รูป มีเจ้าอธิการศรีวงศ์นันทโยเป็นเจ้าอาวาส อายุ 27 ปี การบวชเรียนของพระที่วัดนี้เห็นลักษณะ 2 ประการคือ ประการแรก เป็นการแสดงให้เห็นถึงคติของชาวบ้านบางคนที่ว่า ถ้าหากผู้เป็นพ่อแม่แม่มีความปรารถนาอยากได้ลูกหลานของตนได้เรียน ก็ได้อาศัยพระสงฆ์หรือวัดเป็นที่เล่าเรียนเขียนหนังสือ และศึกษาพระธรรมตามแบบอย่างของศาสนาพุทธ เรื่องนี้อาจจะเป็นที่สงสัยว่าทำไมชาวบ้านจึงไม่ส่งลูกเรียนหนังสือเพราะเป็นการเลื่อนฐานะทางสังคมที่ดูจะมีอนาคตมากกว่าจากการสัมภาษณ์พ่อแม่ของเจ้าอาวาสบอกว่าไม่มีสตางค์ที่จะส่ง ไม่รู้จะให้ลูกไปเรียนอะไร และดูเขาจะภาคภูมิใจที่ลูกบวชเรียนจนเป็น "มหา" (จบนักธรรมตรีเปรียญ 3 ประโยค - ผู้เขียน) นี้ก็แสดงให้เห็นว่าการศึกษาศึกษาสมัยใหม่ยังถือเป็นของใหม่สำหรับชาวบ้านบางส่วนอยู่ และเขาก็หวังว่าถ้าลูกเรียนหนังสือเก่งก็จะมีโอกาสได้เข้าไปศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ เช่นกัน

อีกประการหนึ่งก็คือ มีสามเณรองค์หนึ่งซึ่งครอบครัวยากจนมาก เมื่อพ่อแม่ตายอยู่กับยายแก่ ๆ คนเดียว ทำให้ยายเอาตัวมาฝากบวชเณรที่วัดกับท่านเจ้าอาวาส เพื่ออาศัยวัดเป็นสวัสดิการทางสังคมของหมู่บ้านต่อไป

การจัดแบ่งบทบาทหน้าที่ของวัด นอกจากจะมีเจ้าอาวาสซึ่งชาวบ้านเรียกว่าตุ๋หลวง จะมีภราดรวาสซึ่งเป็นผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว (นิยมเรียกนำหน้าชื่อว่า "พจน" คือ "แก้ววัด" จะมีหน้าที่คอยให้คำปรึกษาแก่เจ้าอาวาสในเรื่องต่าง ๆ เหมือนกับแก่บ้านที่ทำหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน นอกจากนี้ ยังมี "อาจารย์วัด" ซึ่งเป็นผู้ที่มีหน้าที่ทางด้านพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น กล่าวนำสวดมนต์ ถวายทาน ฯลฯ บ้านป่าแพ่งมีพ่อหลวงจันทร์เป็นแก้ววัด และพ่อหลวงพจนตาเป็นอาจารย์วัด ซึ่งยังมีบทบาทหน้าที่ดังที่กล่าวมานี้

วัดมิได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบศาสนกิจของสงฆ์แต่อย่างเดียว ดังที่วิหารของวัดป่าแพ่งได้เป็นที่ประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านประจำทุก ๆ เดือน ที่นั่นจะเป็นศูนย์กลางการติดต่อระหว่างราชการกับชาวบ้าน การรณรงค์เช่น การเลือกตั้ง การอบรมกลุ่มแม่บ้านหรือกลุ่มอาชีพอื่น ๆ ก็ได้อาศัยวัดเป็นสถานที่ประกอบกิจ วัดยังเป็นหอกระจายข่าวของหมู่บ้านเพราะมีเครื่องเสียงพร้อมอยู่แล้ว ที่วัดมาตะโกเอนซึ่งเป็นอีกแห่งหนึ่งที่เป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้นับว่าหอกระจายข่าวเขาก็อาศัยพระเป็นผู้ดูแลคอยควบคุมและจัดทำรายการประจำวัน เช่น เปิดเพลงพัฒนา ข่าวพัฒนาของทางราชการ ฯลฯ

นอกจากวัดจะได้ถูกใช้เป็นที่และบุคลากรเมื่อเอาไปช่วยงานพัฒนาดังกล่าวแก่ทางราชการแล้ว วัดยังมีโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่ถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของวัดคือหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ซึ่งเป็นโครงการที่มีการบังคับบัญชาและการสั่งการ

ตามสายงานของสงฆ์ หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลนี้คือ "หน่วยช่วยเหลือประชาชนประจำตำบล" เพื่อให้ประชาชนช่วยตัวเองได้ตามสมควรแก่อัธยาศัย" ภารกิจของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลนี้มีได้มีเฉพาะด้านศีลธรรมเท่านั้น แต่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลนี้ยังเป็นหน่วยงานที่มีภารกิจในด้านการพัฒนาด้วย

กิจกรรมของหน่วยอบรมประชาชนที่เห็นเป็นรูปธรรมอย่างหนึ่งก็คือ การจัดตั้งตู้ยาประจำวัด กิจกรรมด้านการอบรมศีลธรรมวัฒนธรรมทางเจ้าอาวาสก็อาศัยการเทศน์ในวันทำบุญที่วัด ซึ่งจัดทำกันเป็นประจำอยู่แล้ว ส่วนกิจกรรมด้านอื่น ๆ ก็ใช้วิธีการเชิญวิทยากรและอาศัยความร่วมมือจากทางราชการซึ่งมีหน้าที่โดยตรงอยู่แล้ว

นอกจากจะมีโครงการอบรมประชาชนประจำตำบลแล้ว วัดยังเข้าไปเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาของทางราชการอีกหลายโครงการ เช่น โครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ซึ่งในหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองจะต้องมีการอบรมจิตใจให้กับชาวบ้านเพื่อให้ลด - ละ - เลิก อบายมุขต่าง ๆ ทางเจ้าหน้าที่ของทางราชการก็อาศัยพระสงฆ์เป็นผู้อบรมสั่งสอนชาวบ้านเพราะพระถือเป็นที่พึ่งทางจิตใจของชาวบ้านอยู่แล้ว และเจ้าอาวาสวัดยังเป็นที่พักพิงแก่คณะกรรมการหมู่บ้านและสภาตำบลอีกด้วย นอกจากนี้ในยุคนั้นทางราชการยังมีโครงการ "บวร" หรือที่เรียกกันว่าโครงการ "บ้าน - วัด - โรงเรียน" ซึ่งก็คือว่าเป็นสถาบันหลักของชุมชนที่มีอยู่แล้วมาประสานกันเพื่อทำงานพัฒนาหมู่บ้านร่วมกัน โครงการนี้เริ่มขึ้นทางภาคอีสานแต่ปัจจุบันไม่นิยมเหมือนกับโครงการโครงการพัฒนาซึ่งถูกผลักดันให้ขยายการทำงานไปทั่วประเทศ

6. ความเชื่อเรื่องผี

ในภาคเหนือมีผีหลายประเภท เช่น ผีปู่ย่า ผีเรือน ผีอารักษ์ ซึ่งผีเหล่านี้มักมานุษยวิทยาจัดเอาไว้เป็นประเภทผีบรรพบุรุษ ซึ่งก็คือ ผีหรือวิญญาณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วและลูกหลานได้สร้างเจงมูชาไว้ในบ้าน บ้านป่าแพ่งมีบ้านที่มีผีเรือนอยู่ 2 หลัง สร้างเจงมูชาผีเรือนอยู่ทางเสาต้ำทิศตะวันตกของตัวบ้าน และหอเรือนผีอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของบ้าน

ผีบรรพบุรุษของหมู่บ้านแห่งนี้มีอยู่เพียง 2 เรือน คือ เรือนของแม่หลวงเป็งแรงทน และเรือนของนางแก้วมาศิริเมือง ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะเรือนของแม่หลวงเป็งแรงทนเป็นผีบรรพบุรุษของพระยารอดซึ่งเป็นปู่ก่อตั้งหมู่บ้านในอดีต ส่วนผีบรรพบุรุษของนางแก้วมาสิริต้นได้ว่าเป็นผีบรรพบุรุษของกลุ่มคนที่ย้ายมาอยู่ที่หลัง และอยู่ที่ "ปอก" บ้านดอน ซึ่ง

การแบ่งเป็นปึกกันชาวบ้าน เขาถือว่าหมู่บ้าน เขามีอยู่เพียง 2 ปึกเท่าเท่านั้น เรื่องนี้ดูจะขัดกับ "คัม" ที่ทางราชการ เข้าไปจัดตั้งในหมู่บ้านเพราะอาศัยซอยและถนน เป็นเครื่องแบ่ง ทำนั้น

ผีวิญญาณบรรพบุรุษหรือผีเรือนผีอารักษ์ของฝ่ายทางแม่มีความสำคัญมากต่อความผูกพันทางครอบครัว คือ จะผูกพันกับญาติของตนโดยผีอารักษ์และผูกพันกับญาติภรรยาของตนโดยผีปู่ย่าที่มีต่อผู้เป็นมารดาของครอบครัว กล่าวคือ ผู้ชายเมื่อแต่งงานจะต้องซื้อเข้าเป็นผีเด็ยวักกับผีปู่ย่าของแม่ยาย การกระทำหรือเรื่องราวต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน โดยเฉพาะเรื่องเพศสัมพันธ์ผู้เป็นแม่บ้านจะต้องได้รับรู้ เช่น ผู้ชายมาแตะเนื้อตัวหรือมีเพศสัมพันธ์กับลูกสาว ผู้ชายนี้จะต้อง "เสียดี" ให้กับผีวิญญาณบรรพบุรุษ เรื่องประเพณีการผลิตผีดูจะเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งสำหรับการรวมกลุ่มหนุ่มสาวหรือกลุ่มเยาวชนของทางราชการ ปัญหาเรื่องการถือผีทำโทษหนุ่มสาวในหมู่บ้านไม่ค่อยยอมที่จะมาทำกิจกรรมร่วมกัน พ่อแม่มักมีความเชื่อเก่า ๆ มักจะไม่ยอมให้ลูกสาวมาร่วมกิจกรรมการนันทนาการ

นอกจากจะมีผีเรือนและผีอารักษ์ดังกล่าวนี้แล้ว ยังมีผีอีกอย่างหนึ่งที่ดูจะมีระดับสูงขึ้นมาจากผีบรรพบุรุษ กล่าวคือ เป็นผีที่ให้ความคุ้มครองปกป้องรักษาหมู่บ้าน ซึ่งอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ เรียกว่า "ผีเจ้านาย" ผีเจ้านายนี้ชาวบ้านที่หมู่บ้านเขาจะเรียกว่า "ผีเจ้าช่อมือเหล็ก" ทั้งนี้คงเรียกตามคนทรงหรือ "ม้าขี่" ที่ตนเอง ผีเจ้านายหรือเจ้าช่อมือเหล็กนี้ที่ทั้งชาวบ้านเขาจะเลี้ยงกันครั้งหนึ่งในราวเดือน 4 (เจ็นื่อ) การเลี้ยงผีในปีนั้นชาวบ้านเขาเก็บเงินกันคนละ 5 บาท ชื้อหมูมาทำถวายที่หอผีกลางหมู่บ้าน เมื่อเลี้ยงผีแล้วก็เอาเนื้อหมูต้มมาแกงเลี้ยงกันเอง

หอผีเจ้าช่อมือเหล็กเขาสร้างกันไว้ที่กลางหมู่บ้าน ภายในหอมีแผ่นไม้ซึ่งมีตะปูตอกติดเอาไว้เหมือนกับที่พวกโยคะใช้ไม้ปักน้ำเงินทุกขั้กิริยา เมื่อเจ้าช่อมือเหล็กมาลงคนทรงหรือม้าขี่ ๆ จะขึ้นไปนั่งบนนี้ ที่ผนังหอผีนี้มีลายมือของคนทรงซึ่งไม่มีใครอ่านออก (ดูรูป) ชาวบ้านบอกว่าคล้าย ๆ กับภาษามอญ ซึ่งเขียนขึ้นเมื่อคราวสร้างหอใหม่ ๆ โดยม้าขี่หรือคนทรงนี้เป็นผู้เขียน ดูจะเป็นการจัดโลก (universe) ของผีเหมือนกับงานเขียนฝาผนังในโบสถ์ระฆัง ที่ข้างนอกหอผีนี้มีหอเล็ก ๆ ตั้งอยู่ทั้ง 4 ทิศ สืบถามชาวบ้านเขาว่า ได้คติมาจากเรื่องทำวักทั้งสี่นั่นเอง

7. ระบบราชการเหนือหมู่บ้าน

พื้นฐานการนิเทศอย่างหนึ่งของทางราชการคือ การจัดตั้งองค์กรหรือกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านโดยเจ้าที่ทางราชการได้เข้าไปอบรมชาวบ้านเกี่ยวกับรูปแบบขององค์กรที่จัดตั้งขึ้น

และมีสายบังคับบัญชาตามลำดับชั้น โดยมีตำแหน่งประธาน รองประธาน และกรรมการตั้งตัว
 อย่างเช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน

คณะกรรมการหมู่บ้านตั้งครั้งแรกเมื่อปี 2524 ไคราวที่จัดให้มีการประกวด
 หมู่บ้าน และทางราชการได้เข้ามาจัดให้มีการเลือกตั้งใหม่ครั้งหนึ่งเมื่อได้เข้ามาดำเนินการ
 การพัฒนาหมู่บ้านตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทองในปี 2529

อย่างไรก็ดี ในช่วงการเตรียมประกวดหมู่บ้านนี้ ทางเจ้าหน้าที่ของราช
 -การได้เข้ามาจัดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านอีกครั้งหนึ่งในวันที่ 14 ธันวาคม
 2531 ซึ่งทางอำเภอได้จัดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านทุกหมู่บ้านในตำบลวังเหนือ
 แม้ว่าคณะกรรมการหมู่บ้านนี้ยังไม่ครบตามวาระที่กำหนดไว้ (5 ปี) ก็ตาม ทั้งนี้เพราะ
 จากการสำรวจของเจ้าหน้าที่พบว่า กรรมการต่าง ๆ มักไม่ค่อยอยู่หมู่บ้าน ดังเช่นที่บ้าน
 ป่าแห่งนี้ กรรมการกว่าครึ่งเดินทางไปทำงานต่างประเทศ

ส่วนการจัดการปกครองออกเป็นคุ้ม บ้านป่าแห่งนี้ยังไม่มี การจัดเหมือนดัง
 หมู่บ้านประกวดทั่ว ๆ ไป แต่ก็ยังมีศาลาคุ่มอยู่จำนวน 7 หลัง ที่สร้างเอาไว้ตามชอย
 ต่าง ๆ ในหมู่บ้าน สอบถามชาวบ้านได้ความว่าสร้างเมื่อคราวประกวดหมู่บ้านครั้งแรก
 ศาลาคุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ทรุดโทรมลงไปมาก เท่าที่สังเกตเห็นเหมือนจะมีอยู่เพียงแห่งเดียว
 ซึ่งชาวบ้านเขาอาศัยตั้งชายชเมจน้ำยาคือคุ้มบ้านดอน เห็นจะเป็นเพราะศาลาคุ่มเหล่านี้
 สร้างขึ้นโดยเอาหลักเกณฑ์ของความ เป็นระเบียบเรียบร้อยเป็นหลัก กล่าวคือ สร้างอยู่
 ตามมุมถนนที่ชอยแยกในบริเวณหมู่บ้าน ซึ่งบริเวณเหล่านี้ไม่ค่อยมีบ้านเรือนและศาลาคุ่ม
 หลายแห่งตั้งอยู่บนถนนใหญ่กลางหมู่บ้านซึ่งมีฝุ่นมาก เมื่อรถแล่นผ่าน ศาลาคุ่มมีสี
 ดินลูกรังแทบทุกหลัง ดังนั้นการจัดการปกครองออกเป็นคุ้มที่เคยทำมาเมื่อครั้งประกวด
 คราวแรกจึงมีแต่ศาลาที่เห็นอยู่เท่านั้น ไม่มีใครรู้ว่าคณะกรรมการในแต่ละคุ้มมีใครบ้าง

การจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรด้านอื่น ๆ ประกอบด้วย องค์กรด้านสาธารณสุข องค์กร
 ที่ทางราชการเข้าไปส่งเสริมในตำบลสาธารณสุขที่บ้านป่าแห่งนี้ก็เหมือนกับหมู่บ้านทั่ว ๆ
 ไป คือ มี อสม. (อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน) และ ผสส. (ผู้สื่อข่าวสาธารณสุข)
 บ้านป่าแห่งนี้มี อสม. จำนวน 10 คน และ ผสส. จำนวน 1 คน

งานที่ อสม. และ ผสส. รับผิดชอบในเรื่องที่ผู้วิจัยลงไปเก็บข้อมูลก็
 น่าสนใจก็คือการสำรวจสภาพบ้านที่อยู่อาศัยในหมู่บ้าน ตามแนวทางการปฏิบัติงานของ

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำปาง¹ วัตถุประสงค์คือ ทางเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำตำบล จะมอบแบบรายงานสภาพบ้านที่อยู่อาศัยในชนบทแก่ อสม. ซึ่งมีเกณฑ์ดังนี้

1. มีและใช้ส้วมถูกสุขลักษณะ
2. มีการกำจัดขยะมูลฝอยทุกรูปแบบ
3. ไม่มีสัตว์เลี้ยงใต้ถุนบ้าน
4. จัดห้องครัวถูกสุขลักษณะ
5. มีการกวาด ถู และจัดบ้านเรือนเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด
6. พื้นใต้ถุนบ้านและบริเวณบ้าน ไม่มีน้ำคร่ำกักขัง
7. มวลสัตว์จากคอกสัตว์ ได้รับการกำจัดทุกสัปดาห์เป็นอย่างน้อย

นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มแม่บ้าน โดยในช่วงปี 2529 ซึ่งได้มีการประกาศบ้านป่า แห่งเป็นหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง วัฒนธรรมได้เข้ามาส่งเสริมให้จัดตั้งคณะกรรมการสตรีพัฒนาหมู่บ้านและจัดให้มีกิจกรรมคือ กลุ่มออมทรัพย์ แต่เดิมนักกิจกรรมของกลุ่มสตรีมีได้มีอยู่เลย โครงสร้างของคณะกรรมการสตรีพัฒนาหมู่บ้านเท่าที่สอบถามทางผู้ใหญ่บ้าน และตรวจสอบกับสมุดบันทึกข้อมูลหมู่บ้านของผู้ใหญ่บ้าน พบว่าโครงสร้างดังกล่าวมีอยู่ พัฒนาการอำเภอจึงรับผิดชอบตำบลทุ่งฮั้วนี้แจ้งว่า คณะกรรมการสตรีพัฒนาหมู่บ้านมีอยู่ทุกหมู่บ้าน²

คณะกรรมการสตรีพัฒนาหมู่บ้านตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 28 กันยายน 2529 ในช่วงแรกมีกิจกรรมคือ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตแต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว³ ประธานกลุ่มและสมาชิกก็ล้มไปแล้วว่าตนเป็นสมาชิกกลุ่ม⁴

ส่วนกลุ่มอื่น ๆ ได้แก่ กลุ่มลูกค้าธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ชาวบ้านป่าแห่งที่เป็นลูกค้ามีอยู่ราว 30 คน บ้านใดเป็นลูกค้าของธกส. ก็ดูได้

¹สัมภาษณ์ นายเจตน์ มีศรี, วันที่ 10 มีนาคม 2532.

²สัมภาษณ์นายบุญเลิศ มารศรี, วัฒนธรรมประจำตำบลทุ่งฮั้ว, วันที่ 5 มกราคม 2532.

³สัมภาษณ์นายบุญเลิศ มารศรี วัฒนธรรมประจำตำบลทุ่งฮั้ว, วันที่ 10 ธันวาคม 2531.

⁴สัมภาษณ์นางทองอิน ชัดสี และนางน้อยใบ แก้วก้อน วันที่ 10 ธันวาคม 2531.

จากป้ายหน้าบ้าน และกลุ่มหลังมวลชน เช่น ไทยอาสาป้องกันชาติ (ทส.ปช.) อาสารักษาดินแดน เขาวชิรรักษาดินแดน กองหนุนเพื่อความมั่นคง และลูกเสือชาวบ้าน

สำหรับโครงการพัฒนาอื่น ๆ ก็มี ศูนย์เด็กเล็ก ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 5 กันยายน 2531 เช่นกัน โดยตั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียน โครงการทั้ง 2 โครงการได้จัดตั้งชาวบ้านเข้าไปร่วมเป็นคณะกรรมการด้วย

ข้อนำสังเกตประการหนึ่งก็คือ การจัดโครงสร้างกลุ่มต่าง ๆ โดยมีคณะกรรมการมากมาย คณะกรรมการที่ถูกแต่งตั้งจะเข้าช้อนกันบางคนเป็นกรรมการ 4-5 ชุด แต่ก็ไม่ได้มีบทบาทที่แท้จริงอะไร เป็นแต่เพียงโครงสร้างที่ทางราชการแต่งตั้งเอาไว้เท่านั้นเอง และประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ โครงการหรือองค์กร/กลุ่มที่เกิดขึ้นเหล่านี้มีลักษณะร่วมกันก็คือ ดำเนินการโดยทางราชการ พร้อมกับนำเอาลักษณะขององค์กรแบบราชการไปใช้ด้วย แม้ว่าในทางปฏิบัติจะเกิดความซ้ำซ้อนก็ตาม หรือแม้จะเป็นองค์กรที่นำจะมีเนื้อหาด้านการส่งเสริมอาชีพก็ตาม ตัวอย่างเช่น การจัดเอากลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มเขาวชิรเข้าไปรวมอยู่ในกลุ่มหลังมวลชนด้วย ในทางปฏิบัติแล้วกลุ่มแม่บ้านนี้ก็คือ คณะที่อยู่ในคณะกรรมการสตรีพัฒนาหมู่บ้าน (กสมม.) ซึ่งจัดตั้งโดยเจ้าหน้าที่ของกรมการพัฒนารัฐบาลตนเอง

8. การเตรียมประกวดหมู่บ้าน

การคัดเลือกหมู่บ้านเพื่อส่งเข้าประกวดของตำบลทุ่งฮ้างมีความต่างไปจากที่อื่นอยู่บ้างก็คือ ทางสภาตำบลได้ตกลงกันเอาไว้ว่าจะคัดเลือกหมู่บ้านส่งเข้าประกวดโดยอาศัยวิธีหมุนเวียนกันไปโดยจะส่งหมู่บ้านทางเหนือแล้วไล่ลงมาทางใต้หมุนเวียนกันไป เช่นนี้ในทุก ๆ ปี ซึ่งในปี 2531/2532 นี้ ได้เวียนมาครบรอบบ้านป่าแพ่งอีกครั้งหนึ่ง

ในราวเดือนกันยายน 2531 ทางฝ่ายราชการได้เริ่มประชุมเจ้าหน้าที่ส่วนราชการ-การอำเภอและเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบอันได้แก่ พัฒนาการอำเภอ หัวหน้าสำนักงานประถมศึกษา ปลัดอำเภอ สาธารณสุขอำเภอ ฯลฯ และจัดทำแผนปฏิบัติงานของหมู่บ้านที่ส่งเข้าประกวดร่วมกัน

นอกจากนี้ยังได้ร่วมกับวางหลักเกณฑ์การให้คะแนนในการคัดเลือกหมู่บ้านประกวดของอำเภอวังเหนือไว้ 3 หมวด ตามลักษณะกิจกรรมดังนี้คือ

1. ด้านสภาพแวดล้อมและโครงสร้างชุมชน
  - 1.1 มีถนนหนทางในหมู่บ้านสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อย
  - 1.2 มีบ้านเป็นระเบียบเรียบร้อย มีป้ายชื่อเจ้าของบ้านและเลขที่บ้าน
  - 1.3 มีป้ายสถิติต่าง ๆ ของหมู่บ้านและที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน
  - 1.4 มีสาธารณูปโภค และบริการด้านสาธารณสุข

2. ด้านเศรษฐกิจและสังคม
  - 2.1 ความสะอาดเรียบร้อยของบริเวณบ้านและตัวบ้าน
  - 2.2 สุขภาพและอนามัยของสมาชิกไม่มีโรคประจำถิ่น
  - 2.3 มีการศึกษาดีและร้อยละของผู้ได้ศึกษาต้องสูงกว่าภาคบังคับ
  - 2.4 สภาพการมีงานทำไม่ว่างงานของราษฎรในหมู่บ้าน
  - 2.5 รายได้ของครอบครัวดีและใกล้เคียงกับในชุมชน
  - 2.6 ความสงบเรียบร้อย และความปลอดภัยของหมู่บ้าน
  - 2.7 การวัฒนธรรมและประเพณีดีงามของหมู่บ้าน
  - 2.8 มีอาชีพหลัก และอาชีพรองของหมู่บ้าน
  - 2.9 มีส่วนครบทุกครัวเรือน
  - 2.10 มีโองงเก็บน้ำฝนครบทุกเรือน
  - 2.11 การปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคเองในครัวเรือนครบทุกครัวเรือน
  - 2.12 การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และการเพิ่มพูนรายได้ให้กับครอบครัว และการจัดทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก

3. ด้านความสามารถของการรวมกลุ่ม
  - 3.1 การมีกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มเยาวชน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่มั่นคง และมีผลงานดีเด่น
  - 3.2 การมีคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีความรู้ ความสามารถในการพัฒนาหมู่บ้าน และการจัดทำแผนพัฒนาหมู่บ้าน
  - 3.3 การรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาหมู่บ้านตลอดเวลา
  - 3.4 ความซื่อสัตย์และนียบรของราษฎรในหมู่บ้าน
  - 3.5 การพึ่งตนเองในการพัฒนาตนเองและครอบครัว
  - 3.6 การอาสาสมัคร เสียสละ และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้าน

อย่างไรก็ดี แผนการดำเนินงานมิได้เป็นไปตามที่ทางราชการวางเอาไว้ เนื่องจากทางอำเภอมีภารกิจด้านอื่นมาก⁵ และทางฝ่ายชาวบ้านก็อยู่ในระหว่างการเก็บเกี่ยวข้าวในนา การประชุมชาวบ้านประจำเดือนในวันที่ 3 ธันวาคม 2531 ถือว่าจุดเริ่มต้นของการเตรียมการประกวดหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านได้แจ้งให้ชาวบ้านทราบว่าจะมีการประกวดหมู่บ้านโดยที่ป็นครอบครัวบ้านแปงแห่งที่จะต้องส่งเข้าประกวด และแจ้งถึงสิ่งต่างๆ ที่จะต้องช่วยกันทำเพื่อเตรียมหมู่บ้านอันได้แก่เรื่องต่อไปนี้

1. ให้ตายหญ้าบริเวณบ้านและปลูกดอกไม้
2. ให้ซ่อมแซมรั้วบ้านที่ชำรุดทรุดโทรม
3. ให้จัดเก็บขยะบริเวณบ้าน
4. ทำส้วมให้ครบทุกหลังคา เพราะยังเห็นมีหลายคน "ไปทุ่ง"
5. แจ้งให้ทราบว่าทางอำเภอจะเข้ามาตัดสินในราวเดือนมกราคม

ซึ่งผู้ใหญ่บ้านได้แจกจ่ายเกณฑ์การให้คะแนนของทางเจ้าหน้าที่ที่ได้จัดโรเนียวมาให้แก่ชาวบ้านที่มาร่วมประชุมและฝากไปให้ชาวบ้านที่ไม่ได้มาด้วย และได้แจ้งให้ทราบว่าวันที่ 14 ธันวาคม ทางอำเภอจะมาตั้งกรรมการหมู่บ้านขอให้ทุกบ้านส่งผู้ชายมาบ้านละ 1 คน ถ้าใครไม่มาจะให้เป็นลูกตูดน้ำกลางบ้าน

ในวันที่ 7 และ 8 ธันวาคม ชาวบ้านได้ร่วมกันตายหญ้าตามถนนในหมู่บ้านและชุดคูริมถนนกลางหมู่บ้าน ฯลฯ โดยชาวบ้านจะส่งตัวแทนมาร่วมครัวเรือนละ 1 คน โดยผู้ใหญ่บ้านจะมีบัญชีครัวเรือนทุก ๆ บ้าน หากใครขาดไปก็จะเช็ดเอาไว้และให้มาทำงานอื่นชดใช้ในภายหลัง ซึ่งปรากฏว่ามีผู้ขาดไป 3 ราย และต้องมาทำงานชดใช้ในภายหลัง

วันที่ 14 ธันวาคม 2531 นายชาญวิทย์ พงษ์เจริญ ปลัดอำเภอวังเหนือ และนายบุญเลิศ มารศรี พัฒนาการอำเภอวังเหนือได้เข้ามาจัดประชุมชาวบ้านเพื่อจัดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน (ก.ม.) ซึ่งปลัดอำเภอเป็นผู้รับผิดชอบและทางพัฒนาการได้เข้ามาร่วมด้วยเพื่อชี้แจงและติดตามเรื่องการประกวดหมู่บ้าน

ในช่วงเดือนนี้มีกิจกรรมอื่น ๆ คือ นายธีรศักดิ์ สุพรรณช้าง ครูประจำโรงเรียนบ้านแปงได้จัดเขียนป้ายชื่อหัวหน้าครอบครัวและเลขที่บ้านให้แก่ชาวบ้านทุกหลังคา

-----

⁵สัมภาษณ์นายบุญเลิศ มารศรี พัฒนาการอำเภอวังเหนือ, วันที่ 15 พฤศจิกายน 2531.

เรือนโดยให้ชาวบ้านนำไม้มาทำ นอกจากนั้น มีทางเกษตรตำบลได้เข้ามาจัดฉายสไลด์ เรื่องการปลูกถั่วเหลืองพันธุ์ใหม่ซึ่งจะให้ผลผลิตที่ดีและแข็งแรงชาวบ้านให้อาหนักหมูเมือง มาแลกเปลี่ยนพันธุ์ที่ทางราชการนำมาส่งเสริมนี้โดยกำหนดว่าครัวเรือนหนึ่งจะแลกได้ไม่เกิน 20 กิโลกรัม สไลด์ชุดนี้ได้บรรยายสรรพคุณของถั่วเหลืองพันธุ์ใหม่ว่าจะให้ผลผลิตมาก น้ำหนักดี และแนะนำเรื่องวิธีการปลูก การเตรียมดิน การบำรุงรักษา การใช้ยาฆ่าแมลง ฯลฯ

ทางด้านชาวบ้านดูเหมือนยังต้องเร่งเก็บเกี่ยวข้าวให้เสร็จและยังต้องเตรียมดิน เพื่อปลูกถั่วเหลืองและยาสูบ ดังนั้นการเตรียมประกวดของฝ่ายชาวบ้านจึงแทบจะไม่มีเลย จะพบก็แต่บ้านผู้ใหญ่บ้านที่เริ่มปลูกดอกไม้ในบริเวณริ้วบ้าน และเอาหอมมาปลูกไว้ที่หน้าบ้าน 2 แปลงเล็ก ๆ นอกจากนี้ผมพบว่ามีกรรมการหมู่บ้านอีก 2 - 3 คน และบ้านของครูใหญ่ ที่ตกแต่งบ้านเหมือนกับผู้ใหญ่บ้าน กิจกรรมต่าง ๆ ในเดือนธันวาคมจึงมีแต่เพียงเท่านั้น

เดือนมกราคม 2532 ในวันที่ 5 ได้จัดให้มีประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำตำบล พัฒนาการ ปลัดอำเภอ เข้ามาร่วมประชุมด้วย โดยแจ้งให้ทราบว่าจะมีการประกวดหมู่บ้านในราวต้นเดือนกุมภาพันธ์ ทางเจ้าหน้าที่สาธารณสุข แนะนำเกี่ยวกับเรื่องสุขภาพอนามัยต่าง ๆ เช่น การจัดบ้านเรือน ทำความสะอาดบ้าน เรือนไม้ให้เป็นที่แห้งผะแห้ง เชื้อโรค เช่น น้ำคร่ำได้ถุนบ้าน การกินอยู่ที่ถูกสุขลักษณะ ฯลฯ ซึ่งก็ได้แก่ เกณฑ์ตามแบบสำรวจสภาพบ้านที่อยู่อาศัยดังที่กล่าวไว้ในตอนต้น และยังได้มอบแบบสำรวจนี้ให้กับ อสม. เพื่อให้ดำเนินการด้วย นอกจากนี้ทางผู้ใหญ่บ้านได้ขอแรงชาวบ้านให้มาช่วยกันสร้างซุ้มประตูทางเข้าหมู่บ้าน ซึ่งได้ตกลงกันว่าจะทำในช่วงที่เสร็จจากการปลูกถั่วเหลืองแล้ว

ในวันที่ 14 มกราคม นายบุญเลิศ มารศรี พัฒนาการประจำตำบลทุ่งฮั่ว ได้เข้าไปจัดอบรมกลุ่มแม่บ้านโดยมีกิจกรรมคือ การทำกระดาษสา มีแม่บ้านเข้าร่วมอบรม และฝึกหัดการทำกระดาษสา 20 คน ในช่วงกลางคืนพัฒนาการได้นำเอาสไลด์ของหมู่บ้านประกวดชนะเลิศระดับประเทศปี 2530 คือ บ้านมาบตะโกเอน ตำบลมาบตะโก อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดนครราชสีมา มาฉายให้ชาวบ้านได้ดู ในสไลด์และบทบรรยายประกอบด้วย ภาพของหมู่บ้านประกวดที่มีความสะอาดเรียบร้อย ถนนหนทาง มีความเป็นระเบียบ ถังขยะ ผักสวนครัว รั้วกินได้ ป้ายหมัก กลุ่มต่าง ๆ และที่ทำการกลุ่ม ศาลาคู่มี ที่อ่านหนังสือพิมพ์ ป้ายคำขวัญสัญลักษณ์ต่าง ๆ ฯลฯ และมีภาพของวันประกวด ซึ่งมีขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่การต้อนรับคณะกรรมการตัดสิน การดูกิจกรรมต่าง ๆ การบรรยายสรุป ฯลฯ โดยพัฒนาการบอกว่าหมู่บ้านเราถ้าอยากจะชนะเลิศในระดับเขตต้องทำให้ได้เช่นนั้น

หลังจากการอบรมกลุ่มทำกระดาษสาทางพัฒนากรซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงได้จัดประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อวางแผนเกี่ยวกับการเตรียมการประกวดร่วมกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำตำบล โดยให้กำหนดว่าจะมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะทำดังนี้คือ

1. ทำซุ้มประตูทางเข้าหมู่บ้าน
2. ทำความสะอาดซ่อมแซมศาลาคุ้ม
3. ป้ายคำขวัญต่าง ๆ ทำเพิ่มจากเดิม
4. ฝึกวงสละล้อ ซอ ซึง

ทางเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ได้เอาแบบสำรวจรายงานสถานบ้านเรือน (ดังที่กล่าวไว้ในตอนแรกแล้ว) ให้ อสม. สำรวจและติดตามให้ได้ตามเกณฑ์ นอกจากนี้ได้ปรึกษาหารือกันในรายละเอียดว่า ป้ายคำขวัญต่าง ๆ จะให้ทางครูช่วยเขียนเพราะมีฝีมือดี โดยผู้ใหญ่บ้านได้เสนอว่าควรจะทำป้ายคำขวัญที่ได้มาจากการอบรม กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน และราษฎร รุ่น 6/2531 ณ ค่าปฏิบัติการพิเศษ (ศูนย์ฝึกอบรมสมานมิตร) จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผู้ใหญ่บ้านได้ไปร่วมอบรมและได้จดเอามา ซึ่งมีเนื้อหาสาระที่เน้นถึงความรักชาติ การเสียสละ การลด-ละ-เลิกอบายมุข (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก)

เมื่อปรึกษากันทางพัฒนากรแนะนำว่ายังไม่มีความจำเป็นที่จะมีการพัฒนา เช่น เรื่อง จปฐ. 8 ประการ และคำขวัญอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาซึ่งคิดเอาได้จากสไลด์บ้านประกวดที่เอามาฉายให้ดู และตกลงว่าจะไปเขียนมาและเอามาให้วันหลัง

นอกจากนี้ ยังได้ปรึกษากันถึงเรื่องเพลงพัฒนาที่จะแสดงในวันประกวด โดยพัฒนากรกล่าวว่าวงสละล้อ ซอ ซึง ดีในแง่ที่ว่า เป็นของบ้านเรา แต่การประกวดหมู่บ้านน่าจะมีเพลงพัฒนาเหมือนกับบ้านทุ่งฮั่ว ซึ่งเคยจัดประกวดผ่านไปเมื่อ 2 - 3 ปีก่อน ซึ่งคงมาใช้ได้โดยจะให้กลุ่มแม่บ้านและคนหนุ่มสาวเอาไปทำร้องกัน คือ เพลง "มาร์ชพัฒนา"

กิจกรรมต่าง ๆ ในช่วงหลังจากการวางแผนกันยังไม่มีความคืบหน้าเท่าใดนัก เพราะชาวบ้านยังยุ่งอยู่กับการเก็บใบยาสูบ และในช่วงนี้ได้มีการรื้อโบสถ์หลังเก่าจึงทำให้ชาวบ้านต้องช่วยกันระดมแรงงานในหมู่บ้านมาช่วยกันทุกวัน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นจะมีในเรื่องการปลูกดอกไม้ตามรั้วบ้านและการทำความสะอาดบริเวณรอบ ๆ บ้าน ซึ่งมีเนื้มน้ำขึ้นหลายหลังคาเรือน โดยเฉพาะบ้านเรือนที่อยู่ติดกัน และป้ายชื่อหัวหน้าครอบครัว เลขที่บ้านซึ่งทางครูได้เขียนให้เสร็จครบทุกหลังคาเรือน และในช่วงเวลาว่างคืนมีชาวบ้านมาซ้อมวงสละล้อ ซอ ซึง ทุกคืน ซึ่งนักดนตรีของบ้านป่าแห่งนี้จัดว่ามีฝีมือที่เตียว ส่วนเครื่องดนตรีก็เอาของเก่าที่เคยมีกันอยู่แล้วเอามาปรับปรุงซ่อมแซม

เพียงเล็กน้อยก็เล่นเป็นวงกันได้ สถานที่ซ้อมกันประจำก็คือที่ลานบ้านผู้ใหญ่บ้าน แต่การซ้อมร้องเพลงนั้นหาใช่ไม่มี

ทางฝ่ายราชการจึงได้เตรียมการกันเอาไว้ว่าจะลงมาช่วยชาวบ้านจัดทำกิจกรรมต่าง ๆ ก็มีภารกิจกล่าวคือ ปลัดอำเภอซึ่งรับผิดชอบประจำตำบลได้เข้ามาอบรมที่วิทยาลัยการปกครองเป็นเวลา 1 เดือน ส่วนพัฒนาการประจำตำบลมีบทบาทในด้านการศึกษาธิการทางพัฒนาการประจำอำเภอจึงได้ย้ายไปประจำอยู่ที่อำเภอวังใต้ โดยให้เริ่มไปตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ เป็นต้นไป แต่ทันทีที่ทราบว่าคุณย้ายคือในวันที่ 20 มกราคม⁶ พัฒนาการก็ไม่ได้เข้ามาติดตามงานอีกเลย เพราะต้องเตรียมหาบ้านเช่าและขบวนของจากบ้านเดิมซึ่งอยู่ในหมู่บ้านทุ่งฮั่ว ส่วนพัฒนาการซึ่งถูกย้ายมาแทนเมื่อทราบเรื่องก็ไม่ค่อยพอใจ เพราะในหน้าที่เดิมคือในตำบลเวียงใต้ได้ทำงานเอาไว้ในหลาย ๆ ด้านและมีความสนิทสนมเข้ากับชาวบ้านที่นั่นได้ดีแล้ว จึงได้ลาพักร้อนเป็นเวลา 1 อาทิตย์ ดังนั้นจึงทำให้ไม่มีข้าราชการเข้ามาติดตามและช่วยเตรียมหมู่บ้านเลยจนกระทั่งหมดเดือนมกราคม 2531

การประชุมประจำเดือนกุมภาพันธ์ ในส่วนงานฝ่ายต่าง ๆ ของอำเภอวังเหนือ พัฒนาการประจำอำเภอได้ตัดสินใจเลือกเอาบ้านทุ่งฮั่ว ตำบลร่องเคาะ เป็นหมู่บ้านตัวแทนของอำเภอวังเหนือ เข้าส่งไปประกวดในระดับจังหวัด โดยให้เหตุผลว่าทางอำเภอจังหวัดให้เร่งส่งรายชื่อหมู่บ้านตัวแทนเข้าประกวดในระดับจังหวัด⁷

ซึ่งทำให้ส่วนราชการอื่น ๆ ไม่ค่อยพอใจเท่าใดนัก รวมทั้งในส่วนพัฒนาการประจำตำบลต่าง ๆ เพราะได้เตรียมงานกันไว้โดยไม่ได้ประโยชน์อะไรเลย⁸ ดังนั้น จึงทำให้หมู่บ้านป่าแพ่งไม่มีการเข้ามาให้คะแนนในวันประกวด และสภาพในหมู่บ้านจึงไม่ได้มีความเปลี่ยนแปลงมากนักตามที่กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตามการพิจารณาหมู่บ้านป่าแพ่งได้ทำให้เห็นภาพที่เรียกได้ว่า "โลกของชาวบ้าน" ในหลายประการด้วยกันซึ่งจะวิเคราะห์กันอีกครั้งในบทวิเคราะห์

⁶ สัมภาษณ์นายบุญเลิศ มารศรี พัฒนาการประจำตำบลทุ่งฮั่ว, วันที่ 21 มกราคม 2532.

⁷ สัมภาษณ์พัฒนาการอำเภอ, วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2532.

⁸ สัมภาษณ์นายบุญเลิศ มารศรี พัฒนาการประจำตำบลทุ่งฮั่ว และสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำตำบลทุ่งฮั่ว, วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2532.